

З

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

м. Київ, вул. О.Богомольця, 4 (5 поверх)
тел.: (044) 253-05-39
факс: (044) 490-58-30
e-mail: UBDP@ifc.org

www.consulting.kiev.ua

Правові

аспекти

підприємництва

Українська
Консалтингова
Мережа

Зміст

1. Вступ	4
2. Закон і підприємництво	6
3. Підприємство — основний суб'єкт підприємницької діяльності	10
3.1. Види підприємств	10
3.2. Приватне підприємство, його переваги для підприємця. Нормативне регулювання малого бізнесу	10
3.3. Основні атрибути підприємств (статут, майно, юридична адреса, статутний фонд)	14
4. Господарські товариства та можливості їхнього створення підприємцями	17
4.1. Створення та державна реєстрація підприємств	32
5. Ліцензування підприємницької діяльності	37
5.1. Види підприємницької діяльності, що потребують ліцензування	38
5.2. Порядок отримання ліцензії	41
5.3. Умови відклику ліцензії	43
6. Проблеми ліквідації підприємства. Процедура банкрутства	46
7. Деякі питання юридичної відповідальності підприємців і захисту їхніх прав	56
8. Українська Консалтингова Мережа	63
Список використаної літератури	67

Автори: Ігор Аксьонов, Ольга Купченко
Відповідальний редактор: Олег Олійник, кандидат економічних наук

Видання підготовлено фахівцями Чернівецького Бізнес-центру Української Консалтингової Мережі (УКМ), що була започаткована Проектом сприяння підприємництву в Україні (фінансується АМР США) Міжнародної Фінансової Корпорації. До складу УКМ входять Бізнес-центри в одинадцяти містах України, що пропонують малим та середнім підприємствам різнопланові консалтингові послуги. Викладений у книзі матеріал скомпоновано на основі послуг, що пропонують своїм клієнтам Бізнес-центри УКМ.

Погляди, викладені в цьому виданні, висловлюють думку його авторів і не обов'язково збігаються з поглядами Світового банку, Міжнародної Фінансової Корпорації та Агентства Міжнародного Розвитку США.

1 Вступ

За даними соціологічного опитування, проведеного Агентством з міжнародного розвитку США (USAID), сьогодні в Україні в малому і середньому бізнесі працюють 52,6% усіх працюючих у країні, що свідчить про визначний прогрес у цьому напрямі. Проте говорити, що в Україні створено сприятливе середовище для підприємництва ще не можна. Це, зокрема, пояснюється тим, що формування підприємницького сектора відбувається в умовах глибокої соціально-економічної кризи, підприємницький сектор ще не став суттєвим фактором демократичних перетворень у економіці України.

Аналіз реальних процесів становлення і розвитку підприємництва свідчить про те, що існує цілий ряд негативних факторів, що гальмують його розвиток незалежно від організаційно-правових форм підприємницької діяльності. До них, як правило, відносять фінансово-економічні, організаційні та соціально-психологічні фактори. І це цілком відповідає дійсності. Згадане соціологічне опитування показало, що більшість підприємців вважають, що загальне ставлення до підприємців ще є негативним. Більшість бізнесменів (77%) відчують, що державні органи погано сприймають підприємницьку діяльність, а 98% підприємців підтверджують, що вони не одержують ніякої підтримки від уряду.

Але поряд з цим величезне значення для нормального, швидкого й ефективного розвитку підприємництва мають і правові фактори.

Тут можна виділити два основних напрями: вдосконалення правової бази, що могла б забезпечити функціонування і розвиток підприємництва, і підвищення правової грамотності підприємців.

Цей висновок повною мірою підтверджують результати соціологічних опитувань, проведених USAID в останні роки, які показують, що в числі основних перешкод, що стримують розвиток приватного підприємництва, незмінно називається нестабільне і неякісне законодавство.

Що стосується правової освіченості підприємців, то дослідження показують, що значна їхня частина, особливо початківці, навіть не знають про існування деяких основних законів, не говорячи вже про підзаконні нормативні акти. Вони не знають своїх прав, повноважень і компетенції державних органів, що перевіряють і контролюють. І найсумніше – багато з них не вірять у можливість ефективного використання правових норм і механізмів для захисту своїх законних прав та інтересів. Те саме соціологічне опитування USAID показує, що лише незначна частина підприємців вважає, що судова система може захистити їх від зловживань державних органів.

Саме тому мета даної брошури — ознайомити підприємців з основними нормативними актами, що регламентують процедуру створення підприємства, їхньої діяльності, порядок захисту прав підприємців від необгрунтованого втручання державних органів у їхню діяльність.

2 Закон і підприємництво

В умовах ринкової економіки громадяни мають два основних способи заробити на прожиття: працювати за наймом або самому займатися підприємницькою діяльністю. Зараз, коли Україна знаходиться на шляху до ринкової економіки, який супроводжується зростанням безробіття, невилатом зарплати на ряді підприємств, усе більше людей замислюються над можливістю організувати свій власний бізнес, самостійно зайнятися підприємницькою діяльністю. І в таких випадках, природно, виникає питання "А що ж таке підприємництво? Чи усі можуть бути підприємцями?"

З емоційного, психологічного погляду підприємництво, звичайно, не легке заняття. Створення власної справи — це завжди величезний ризик і подолання численних перешкод, опору. Підприємництво — це жорстка, а часом жорстока перевірка ідей та особистих якостей. Це своєрідний природний добір. Це необхідність щодня, щогодинно нести величезний тягар відповідальності.

З правової ж точки зору **підприємництво** — це *самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг і заняття торгівлею з метою одержання прибутку (ст. 1 Закону "Про підприємництво" від 7.02.91 р.)*.

З цього випливає, що підприємницька діяльність повинна бути систематичною. Але що в даному випадку означає систематичність? Які її критерії?

Відповідь на це питання можна знайти в Декреті Кабінету Міністрів України "Про податок на промисел" від 17.03.93 р., у якому говориться, що якщо громадянин здійснює продаж товарів більше чотирьох разів на рік, то така діяльність вважається систематичною і зобов'язує громадянина зареєструватися як підприємець.

Реєстрація здійснюється за місцем проживання такого громадянина у відповідному виконкомі або в районній державній адміністрації.

Порядок реєстрації нескладний. Громадянин, що бажає зареєструватися як підприємець, повинен представити в органи реєстрації:

- документ, що засвідчує його особистість;
- копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера;
- дві фотокартки;
- квитанцію про сплату реєстраційного збору;
- заповнити реєстраційну картку, яка водночас є заявою про державну реєстрацію.

Плата за реєстрацію складає 25 гривень (1,5 неоподатковуваних мінімумів).

Якщо всі документи оформлені правильно, то орган реєстрації повинен протягом п'яти робочих днів видати громадянину свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи.

У такий спосіб громадянин одержує статус підприємця, але він у даному випадку займається підприємництвом без створення підприємства (для простоти будемо називати такого підприємця індивідуальним підприємцем).

Це найпростіша форма підприємництва. Її перевага полягає в тому, що не треба утворювати підприємство, розробляти статут, створювати статутний фонд, вести бухгалтерський облік, звітність та іншу документацію, пов'язану з діяльністю підприємства. Індивідуальні підприємці можуть використовувати спрощену систему оподаткування, про що мова йтиме нижче.

Оподаткування індивідуальних підприємців здійснюється, в основному, відповідно до Декрету КМУ "Про прибутковий податок із громадян" від 26.12.92 р. (із змінами від 13.02.98 р.)

Але така підприємницька діяльність, на жаль, має й свої недоліки. Головний з них полягає в тому, що індивідуальний підприємець відповідає за борги від підприємницької діяльності усім своїм майном, включаючи частку сім'ї в майні (див. Закон "Про банкрутство" у ред. від 30 червня 1999 р.). Інший недолік полягає в тому, що податкові органи мають право обстежити житлові помешкання таких індивідуальних підприємців, оскільки вважається, що вони використовують свої житлові помешкання для одержання прибутків.

Таким чином, перед нами виникла фігура підприємця. У зв'язку з цим закономірне питання: "А чи усі громадяни мають право бути підприємцями?"

Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути громадяни України та іноземці, не обмежені законом у дієздатності. (Нагадаємо, що повна дієздатність настає з 18 років, а також при вступі в шлюб до досягнення цього віку).

Не мають права займатися підприємницькою діяльністю: *військово-вслужбовці, посадові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, арбітражу, державного нотаріату, а також органів державної влади і управління, які здійснюють контроль за діяльністю підприємств; особи, котрим суд заборонив займатися визначеними видами діяльності, пов'язаними з підприємництвом, а також особи, що мають непогашену судимість за корисливі злочини.*

Але всі перераховані вище особи можуть бути акціонерами й одержувати дивіденди по акціях.

Говорячи про підприємництво, необхідно зупинитися на принципах підприємницької діяльності, що визначені в Законі "Про підприємництво". Справа в тому, що багато громадян, що мають намір стати або вже стали підприємцями, звично оглядаються на органи влади, виходять з того, що з ними треба погоджувати будь-який свій крок, будь-яку дію. Проте це не так, оскільки Закон проголошує свободу підприємницької діяльності.

Це означає, що підприємець може без обмежень приймати рішення та здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Свобода підприємництва означає також право будь-якої особи залучати на добровільних засадах майно і кошти юридичних осіб і громадян, використовувати працю найманих робітників, вільно розпоряджатися прибутком, що залишається після виплати всіх передбачених законодавством податків і зборів.

Безумовно, свобода підприємницької діяльності не може бути безмежною. Інтереси охорони навколишнього середовища, національної безпеки, здоров'я громадян потребують введення визначених обмежень у сфері підприємництва. Так, Закон забороняє підприємництво в сфері обороту наркотичних засобів, виготовлення і реалізації бойової зброї і боеприпасів та інші обмеження. Крім цього, для близько 50-и видів підприємницької діяльності потрібно одержати спеціальний дозвіл (ліцензії), на цьому ми детальніше зупинимося в інших розділах книги.

Закон особливо підкреслює, що підприємець зобов'язаний не завдавати шкоди навколишньому середовищу, не порушувати прав та інтересів громадян, підприємств, установ і держави, що охороняються законом.

За заподіяний збиток і шкоду підприємець несе майнову та іншу, встановлену законом, відповідальність.

Але, передбачаючи юридичну відповідальність підприємця, держава, зі свого боку, бере визначені зобов'язання й на себе. Так, держава гарантує всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права і створює однакові можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

Держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист права власності підприємця.

Вилучення державою в підприємця його основних і оборотних коштів та іншого, належного йому, майна не припускається, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Державні органи і посадові особи можуть давати підприємцям вказівки тільки відповідно до своєї компетенції. У випадку видання цими органами актів, що перевищують їхню компетенцію, підприємець може звернутися в суд із заявою про визнання таких актів недійсними.

Збитки, заподіяні підприємцю внаслідок виконання незаконних указівок державних або інших органів, або їхніх посадових осіб, а також внаслідок неналежного здійснення такими органами або їхніми посадовими особами своїх обов'язків стосовно підприємця, підлягають відшкодуванню цими органами.

Збитки, заподіяні підприємцю внаслідок порушення громадянами або юридичними особами його майнових прав, що охороняються законом, також відшкодовуються підприємцю відповідно до чинного законодавства.

Такими є основні принципи підприємницької діяльності, про які необхідно знати тим, хто займається або має намір зайнятися підприємницькою діяльністю.

3 Підприємство — основний суб'єкт підприємницької діяльності

Отже, ми розглянули найпростішу форму підприємництва — підприємництво фізичних осіб без створення юридичної особи. Більш складною формою підприємницької діяльності є підприємництво через створення підприємств.

Відповідно до ст. 1 Закону "Про підприємства" від 27.03.91 р. і ст. 23 Цивільного кодексу України "підприємство — це самостійний господарюючий суб'єкт, що має статус юридичної особи, відособлене майно, статут, поточний та інші рахунки, печатку і здійснює діяльність з метою одержання прибутку".

Підприємство має право створювати філії і представництва. Підприємцям — початківцям важливо мати на увазі, що філії та представництва не є юридичними особами і діють не на підставі статутів, а на підставі положень, що затверджуються головним підприємством. Керівники філій і представництв діють на підставі доручення, отриманого від відповідної юридичної особи.

3.1. Види підприємств

Відповідно до Закону "Про підприємства в Україні" підприємства поділяться на такі види:

- колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства;
- підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (мова йде про об'єднання громадян відповідно до Закону "Про об'єднання громадян");
- комунальне підприємство, засноване на власності відповідної територіальної одиниці;
- державне підприємство, засноване на державній власності, у т.ч. казенне підприємство;
- господарське товариство;
- приватне підприємство, засноване на власності фізичної особи.

3.2. Приватне підприємство, його переваги для підприємця Нормативне регулювання малого бізнесу

На приватному підприємстві варто зупинитися особливо. Це саме той вид підприємства, який найбільш доцільно створювати підприємцю — початківцю. Його перевага в тому, що не треба створювати статутний фонд, а це дозволяє обійтися мінімальним капіталом при створенні підприємства.

У приватного підприємства (ПП) один засновник (власник), тому він сам вирішує свої проблеми, йому ні з ким не треба ділитися прибутком тощо.

На відміну від індивідуального підприємця, засновник ПП не відповідає за його борги своїм майном, що випливає з Закону "Про власність", де сказано, що "власник не відповідає по зобов'язаннях створених ним юридичних осіб, а вони не відповідають по зобов'язаннях власника, крім випадків, передбачених законодавчими актами України".

Індивідуальні підприємці та більшість приватних підприємств відносяться до малого підприємництва (бізнесу). Значення і роль малого бізнесу в економіці дуже вагомі. Достатньо сказати, що в країнах з ринковою економікою в секторі малого бізнесу створюється до 70% валового внутрішнього продукту, у ньому зайнято до 50% працездатного населення. Зокрема, частка працюючого населення на малих підприємствах складає в країнах ЄС 72%, в Японії — 78%, у Польщі — 65%, у Росії — 20%. В Україні ця цифра складає усього близько 6–8%.

Зростання кількості малих підприємств можна пояснити також низькими витратами виробництва. По-перше, економія досягається за рахунок вузької спеціалізації малих підприємств, тому що більшість малих підприємств не виробляє різноманітного асортименту продукції. Це дозволяє їм не витрачатися багато на постійний капітал. По-друге, вузька спеціалізація дозволяє малим підприємствам використовувати більш сучасне устаткування і досягати більш високого рівня продуктивності праці.

Розвиток малого бізнесу пов'язаний не тільки з вирішенням економічних, але й соціальних проблем, використанням робочої сили в умовах хронічного безробіття. Так, у США на підприємствах із числом зайнятих від 1 до 20 чоловік створено близько 90% усіх нових робочих місць. Адже саме малі підприємства генерують так званий середній клас, який є гарантом стабільності та добробуту суспільства.

І саме тому в багатьох державах із ринковою економікою малому бізнесу надаються більші пільги в порівнянні з великими і середніми підприємствами.

Останнім часом і в Україні усвідомили, що успіх реформ багато в чому залежить від стану приватного підприємництва, малого бізнесу, у зв'язку з чим малому бізнесу були надані деякі визначені пільги.

Які ж підприємства, згідно з українським законодавством, можна віднести до малих? Які критерії тут діють? Такі критерії визначені в Указі Президента України від 12 травня 1998 р. "Про державну підтримку підприємництва".

Відповідно до Указу, до малих підприємств відносяться:

- індивідуальні підприємці;
- підприємства з чисельністю працівників не більше 50 чоловік і розміром виручки не більше 1 млн. грн. на рік.

Але навіть за наявності вищевказаних критеріїв не можуть бути віднесені до малих підприємств довірчі товариства, страхові компанії, банки і фінансово-кредитні установи.

Суб'єкти малого бізнесу можуть використовувати спрощене оподаткування і звітність, тобто:

Сплачувати фіксований податок (це, по суті, різновид прибуткового податку) у розмірі від 20 до 100 грн. на місяць (за торгівлю по всій Україні — 100 грн., навіть якщо це торгівля на двох ринках в одному населеному пункті). За кожного найманого робітника, включаючи членів сім'ї, податок збільшується на 50% (регламентується Декретом Кабінету Міністрів "Про прибутковий податок із громадян" від 26.12.92 р.).

Сплата цього податку звільняє підприємця і найманих робітників від сплати нарахувань у фонд оплати праці, дорожнього збору, податку на промисел, чорнобильського збору, збору на обов'язкове соціальне страхування, збору на соціальний захист інвалідів, за придбання торгового патенту і на ПДВ (ст. 2.3. Закону "Про податок на додаткову вартість" від 03.04.97 р. (в останньому випадку за умови оплати ринкового збору)).

Але цей податок можуть сплачувати тільки індивідуальні підприємці, якщо вони сплачують ринковий збір (тобто торгують на ринках). Орендна плата за користування торговим місцем (контейнер, кіоск, павільйон) не дає права на фіксований податок. Ринковий збір відповідно до Декрету КМУ від 20.04.93 р. "Про місцеві податки і збори" складає до 20% неоподаткованого мінімуму (3–4 гривні) за кожний день торгівлі, який включає:

- кількість найманих робітників, у тому числі членів сім'ї, не більше 5 чоловік;
- валовий прибуток за останній рік не більше 119 тис. грн.

Зауважимо, що такий податок не може застосовуватись до підприємців, що торгують алкоголем і тютюновими виробами.

Прибутки, з яких сплачений фіксований податок, не включаються підприємцями та їхніми найманими робітниками в сукупний оподатковуваний прибуток за рік, а значить, не вказуються в податковій декларації.

Платник фіксованого податку і його наймані робітники звільняються від обов'язкового обліку прибутків і витрат, а це означає, що під-

приємець може продавати будь-яку кількість товару незалежно від асортименту. Це, по суті, найголовніша перевага фіксованого податку.

На практиці це означає, що йому не треба щоранку заносити усі свої товари до Книги обліку прибутків і витрат. Це, у свою чергу, зменшує кількість перевірок. Перевіряючий тепер не перераховує товар, не звіряє ціни, не цікавиться прибутками. Він тільки перевіряє наявність пагенти на податок.

Довідка ф. 2 на таких найманих робітників у податкову інспекцію також не представляється (ст. 14 розділу IV Декрету КМУ "Про прибутковий податок із громадян").

Таким чином, підприємець сплачує два податки — фіксований і ринковий збір.

Сплачувати єдиний податок

Сплата цього податку звільняє від сплати інших 13 податків і зборів (регламентується Указом №746 від 28 червня 1999 р. "Про спрощену систему оподаткування, облік і звітність суб'єктів малого підприємництва").

Єдиний податок можуть сплачувати:

Індивідуальні підприємці з кількістю найманих робітників, включаючи членів сім'ї і сумісників, до 10 чоловік і розміром виручки не більше 500 тис. грн. на рік. Розмір податку складає від 20 до 200 грн. на місяць. За кожного найманого робітника, включаючи членів сім'ї, податок збільшується на 50%.

(Виручка — це сума, фактично отримана СПД за операції із продукцією на розрахунковий рахунок або в касу).

Крім цього, додамо, вони можуть при розрахунках не застосовувати електронні контрольно-касові апарати.

Юридичні особи, в яких чисельність працюючих не більша 50-и чоловік, а розмір виручки не більший 1 млн. грн. на рік. При цьому вони можуть самостійно обрати ставку єдиного податку:

- 6% від суми виторгу (без урахування акцизного збору), при сплаті ПДВ;
- 10% від суми виторгу (без урахування акцизу), за умови, якщо вони не сплачують ПДВ.

Для переходу до спрощеного оподаткування суб'єкт підприємницької діяльності за 15 днів до початку кварталу (за умови оплати всіх податків за попередній квартал) подає в податкову службу заяву і одержує там безплатно свідоцтво про право на єдиний податок.

Спосіб оподаткування вибирається один раз на рік.

Для відмови від спрощеної схеми треба подати заяву не пізніше, ніж за 15 днів до закінчення кварталу.

Отже, ми з'ясували, що таке мале підприємництво. Тепер повернемося до підприємства взагалі та розглянемо основні атрибути підприємства.

3.3. Основні атрибути підприємств (статут, майно, юридична адреса, статутний фонд)

Статут підприємства

Будь-яке підприємство повинно мати статут, що визначає його правовий статус, а тому при створенні підприємства насамперед необхідно його розробити. Цю роботу можна доручити юридичній фірмі, але можна це зробити й самому.

Обов'язкові елементи статуту:

1. *Склад засновників, найменування, вид і форма підприємства.*

2. *Цілі та предмет діяльності.*

Як ми вже знаємо, метою будь-якого комерційного підприємства є одержання прибутку. Що ж стосується предмета діяльності, то мають увазі види діяльності, якими буде займатися підприємство після його створення. Багато засновників при створенні підприємства "про всяк випадок" включають у статут якнайбільше видів діяльності, починаючи, скажімо, від виготовлення пампушок і закінчуючи запуском космічних кораблів. За законом, це не є порушенням, але з погляду організації бізнесу — це не зовсім правильно, оскільки підприємець, перш ніж створювати підприємство, повинен знайти свою нішу на ринку, визначити ті види діяльності, якими він зможе успішно займатися.

3. *Органи управління, їхня компетенція.*

Законодавство визначає тільки основні органи управління підприємства і рамки їхньої компетенції. Більш детально ці питання визначає сам засновник у статуті підприємства.

Тут треба мати на увазі, що існує два основних способи організації управління підприємством:

- безпосередньо власником (засновником);
- шляхом найму керівника підприємства за договором (контрактом).

Так, наприклад, засновник приватного підприємства може сам здійснювати керівництво підприємством, а може найняти керівника за трудовим контрактом.

Проте треба мати на увазі, що, найнявши такого керівника, за-

сновник втрачає право втручатися в його оперативну діяльність з управлінням підприємством.

4. Місцезнаходження підприємства.

Чим визначається місцезнаходження підприємства? Адже іноді структурні підрозділи підприємства можуть знаходитися в різних місцях. Наприклад, цех підприємства знаходиться в одному кінці міста, склад — в іншому, офіс — ще десь. Відповідно до законодавства, місцезнаходження підприємства визначається місцезнаходженням його органу управління. Місцезнаходження підприємства часто називають юридичною адресою.

Де реально можна розмістити підприємство, яку юридичну адресу можна за ним закріпити?

Для індивідуального підприємця — це, як правило, місце його постійного проживання (прописки).

Для юридичної особи — це може бути місце проживання одного з засновників або місцезнаходження за іншою адресою, підтверджене договором оренди, купівлі-продажу, міни, дарування або іншим відповідним документом.

Підприємства можуть розміщатися в житлових помешканнях. Для цього вони повинні укласти договір оренди з власником або наймачем помешкання.

При використанні житлових помешкань для розміщення підприємства оплата за житлово-комунальні послуги здійснюється за більш високими тарифами, що затверджуються Мінекономіки.

Про зміну юридичної адреси підприємства необхідно в 7-денний термін повідомити відповідний орган реєстрації. В іншому випадку орган реєстрації може звернутися в суд із позовом про скасування реєстрації.

5. Порядок утворення майна підприємства.

Щоб здійснювати свою діяльність, підприємство повинно мати майно.

Звідки в підприємства береться майно?

Початкове майно передається підприємству засновниками.

Багато підприємців-початківців помилково вважають, що, передаючи своє "особисте" майно підприємству, вони залишаються власником такого майна. Але це не так. Таке майно закріплюється за підприємством і відображається в балансі, після чого воно стає власністю підприємства і з цього моменту засновник уже не може вільно розпоряджатися ним.

Тобто майно відокремилася від засновника, а це означає, що під-

приємство самостійно розпоряджається майном і відповідає своїм майном за боргами і зобов'язаннями.

Засновники ж не відповідають по боргах і зобов'язаннях створеного ними підприємства, а воно не відповідає по боргах засновників, крім, зрозуміло, випадків, передбачених законодавством. Ця важлива норма закріплена в ст. 32 ЦК і ст. 7 Закону "Про власність".

Але засновник будь-коли може повернути собі своє майно. Для цього йому треба ліквідувати підприємство. Правда, повернути все майно можливо тільки в тому випадку, якщо в підприємства на момент ліквідації немає боргів.

З початку діяльності підприємства майно утвориться за рахунок прибутків від підприємницької діяльності, а також позикових засобів і безоплатно переданого майна.

Особливою частиною майна є статутний фонд, але він обов'язковий не для всіх підприємств. Наприклад, приватне підприємство може й не створювати статутний фонд, а от господарські товариства зобов'язані його мати. Докладніше про статутний фонд також буде розказано в інших розділах книги.

У статуті можуть бути передбачені й інші питання діяльності підприємства. При цьому треба мати на увазі, що законодавство надає засновникам досить широку свободу. Так, у статті 6 Закону "Про підприємництво" сказано, що у випадку, якщо порядок створення, діяльності підприємств спеціальним законодавством не визначений, то підприємець визначає ці питання саме в статуті підприємства (більш детальний зміст статуту див. у ст. ст. 4, 37, 51, 65 та 76 Закону "Про господарські товариства").

Статут затверджується або засновником, або загальними зборами засновників.

У статут можуть вноситися зміни, але вони повинні бути зареєстровані в органі реєстрації.

4 Господарські товариства та можливості їхнього створення підприємцями

Ми розглянули можливість створення приватного підприємства, де може бути тільки один засновник. Але, безумовно, набагато більші можливості надає об'єднання капіталів і зусиль кількох осіб. Тому українське законодавство передбачає можливість створення підприємств кількома особами (як фізичними, так і юридичними). При цьому об'єднання таких осіб-засновників може бути різним. Наприклад, до числа засновників можуть входити декілька фізичних і декілька юридичних осіб або ж ними можуть виступати тільки фізичні або тільки юридичні особи.

Правда, при цьому треба враховувати, що засновниками не можуть виступати державні підприємства (див. Декрет КМУ від 31.12.92 р., ст. 5 Закону "Про підприємства" і ст. 3 Закону "Про господарські товариства").

Підприємства, створені кількома особами, називаються господарськими товариствами. Їхнє створення і діяльність регулюються Законом "Про господарські товариства" від 19.09.91 р.

Господарські товариства — це організаційна форма підприємств, що створюються кількома особами шляхом об'єднання їхнього майна.

До господарських товариств відносяться:

- товариства з обмеженою відповідальністю;
- акціонерні товариства;
- товариства з додатковою відповідальністю;
- повні товариства;
- командитні товариства.

Установчий договір

З чого починається створення товариства? Перш за все, природно, з рішення засновників про його створення.

Рішення засновників про створення товариства оформляється установчим договором, який поряд із статутом підприємства входить до числа установчих документів.

Досить часто не помічають розходжень між статутом і установчим договором, що призводить до дублювання змісту цих документів. Головна відмінність полягає в тому, що статут визначає правовий статус підприємства, а договір — регулює питання спільної діяльності засновників по створенню підприємства, а також їхньої участі в управлінні підприємством, розподілі між ними прибутку і збитків. Саме тому установчий договір звичайно буває більш лаконічним, тому що регулює набагато менше коло питань.

Зразковий зміст установчого договору:

- перелік засновників із зазначенням їхніх адрес і паспортних даних;
- обов'язки засновників по створенню господарського товариства;
- розмір, форма і порядок внесення засновниками майнового внеску в статутний фонд підприємства;
- участь засновників у керуванні підприємством;
- порядок розподілу між засновниками прибутку і збитків;
- порядок виходу засновників із товариства.

Договір підписується засновниками і засвідчується нотаріусом як угода.

Як ми вже знаємо, при створенні приватного підприємства не потрібно створення статутного фонду. При створенні ж господарського товариства статутний фонд обов'язковий. Саме на часі поставити питання, що таке статутний фонд і для чого він створюється?

Статутний фонд — це особлива частина майна підприємства, що складається із суми внесків, інвестованих (внесених) власниками на початку для забезпечення діяльності підприємства.

Статутний фонд обов'язково повинен мати фіксований розмір, що відображено в статуті. Але це зовсім не означає, що розмір статутного фонду не можна змінювати протягом існування підприємства. Зміни розміру статутного фонду можливі, але для цього необхідним є дотримання спеціальних процедур. По-перше, будь-які зміни статутного фонду повинні бути зареєстровані в органі реєстрації. По-друге, збільшувати розмір статутного фонду можна тільки за умови, що засновники зробили свої внески. Для зменшення розміру статутного фонду потрібна згода всіх кредиторів (якщо такі є) і публікація в друкованих засобах масової інформації. Рішення про зменшення фонду набирає чинності через 3 місяці після реєстрації відповідних змін у статуті господарського товариства в органі реєстрації.

Призначення статутного фонду

а) Статутний фонд — це стартовий капітал для забезпечення діяльності підприємства на початковій стадії або, образно кажучи, для забезпечення "запуску" діяльності товариства.

б) Визначає частку кожного засновника при розподілі прибутку й збитків, а також у майні підприємства при виході засновника з товариства і при ліквідації підприємства.

в) Гарантує виконання зобов'язань підприємства перед третіми особами (контрагентами). Такі гарантії можливі тому, що вартість майна підприємства не може бути меншою за розмір статутного фонду.

Тобто статутний фонд — це мінімум, нижче якого не може опускатися вартість майна підприємства.

Статутний фонд — це тільки орієнтир для кредиторів щодо визначення платоспроможності підприємства, тому що гарантійна функція статутного фонду не завжди можлива на практиці. Наприклад, весь статутний фонд був витрачений на придбання товару, який був збитково реалізований. З цієї причини основні заборони так і не були придбані. Або в статутний фонд було внесено устаткування, що через декілька років зносилось і знецінилось. В обох випадках статутний фонд не може бути використаний для сплати боргів підприємства.

Тому, укладаючи договір із будь-яким підприємством, для визначення його платоспроможності треба орієнтуватися не тільки і не стільки на розмір його статутного фонду, а більше покладатися на розмір активів, що реально існують на підприємстві.

Внесками засновників у статутний фонд можуть бути не тільки кошти, але й майно: будинки, устаткування, цінні папери і навіть право користування якимось майном (майнові права); інтелектуальна власність (гудвілл, ноу-хау, секрети виробництва, товарні знаки, винаходи тощо). Так, наприклад, ринкова вартість товарного знака "Camel" і "Coca-Cola" оцінена їхніми власниками в \$ 10 і 3 млрд., відповідно, а горілки "Столична" — у \$ 400 млн.

Майновий вклад у статутний фонд обов'язково оцінюється в грошовому еквіваленті. Порядок оцінювання встановлюється статутом, якщо інше не передбачено законом.

Іноді органи реєстрації на підтвердження вартості майнового внеску вимагають представити висновок аудитора. Але ця вимога незаконна, тому що нормативно такий порядок ніде не передбачений.

Але після того, як майно внесено до статутного фонду, учасники втрачають право власності на нього. Натомість вони одержують (купують) сукупність так званих корпоративних прав, а саме:

- участь в управлінні справами товариства;
- отримання прибутку товариства. Він називається дивідендом. Дивіденди не оподатковуються податком і не включаються в оподатковуваний дохід фізичної особи, тому що дивіденд виплачуються з прибутку, з котрого вже сплачений 30-процентний податок із прибутку;

- одержання частки в майні, що залишилося після ліквідації підприємства.

Обсяг кожного корпоративного права пропорційний частці засновника в статутному фонді.

Отже, припустимо, що ви зі своїми друзями вирішили створити господарське товариство. Яку організаційну форму товариства з п'ятих, передбачених Законом, найкраще вибрати підприємцям – початківцям? Поза всяким сумнівом, це товариство з обмеженою відповідальністю. Розглянемо особливості створення та діяльності такого господарського товариства більш детально, щоб усвідомити, в чому полягають його переваги.

Товариство з обмеженою відповідальністю

Товариство з обмеженою відповідальністю (далі товариство) — це господарське товариство, що має статутний фонд, що складається з внесків учасників. Учасники несуть майнову відповідальність тільки в межах свого внеску.

Як бачимо, учасник не відповідає своєю часткою в майні товариства за своїми особистими зобов'язаннями.

Але це не означає, що частка майна учасника взагалі недоторканна. Це, однак, свідчить про те, що якщо в учасника з'являються особисті борги (не пов'язані з діяльністю товариства), то кредитори накладають стягнення на його особисте майно. І тільки якщо цього майна виявиться недостатньо, кредитори можуть зажадати вилучення частки учасника з майна підприємства. Такий саме порядок застосовується у випадку карного переслідування учасника (конфіскація тощо).

Часто в назвах товариств з обмеженою відповідальністю використовується аббревіатура з латинських букв — Ltd. Вона походить від англійського виразу "limited liability". Але її вживання нормативно не визначене і є необов'язковим.

У визначенні товариства не зазначено мінімальну кількість його засновників. З терміну "товариство" впливає, що це дві та більше особи. (До речі, у російському, та й у законодавстві деяких інших країн, допускається створення товариства навіть однією особою). Проте закон вимагає, щоб товариство обов'язково створювало ревізійну комісію з числа учасників товариства. Число членів комісії не може бути менше трьох чоловік. Таким чином, і мінімальна кількість засновників товариства також три особи.

Статутний фонд товариства з обмеженою відповідальністю не може складати менше 100 мінімальних зарплат (за станом на 1 грудня 1999 р. це складає 7400 гривень). (Інвестиційні компанії, створені у формі ТОВ, повинні мати статутний фонд не менше 50 тис. мінімальних зарплат).

Як бачимо, мінімальний розмір статутного фонду достатньо великий (до речі, до травня 1999 р. він складав більш ніж 46 тис. гривень) і не кожному "по кишені" внести відразу всю суму в статутний фонд. Але закон дозволяє сформувати статутний фонд на зразок кредиту. До моменту реєстрації кожний засновник повинен внести не менше 30% свого внеску в статутний фонд, що підтверджується довідкою банку.

Іншу суму засновник має внести протягом року після реєстрації підприємства.

За прострочення внесення своєї частки до статутного фонду боржник виплачує штраф у розмірі 10% від недоплаченої суми на рік (якщо більша сума не передбачена в статуті). Але штраф виплачується не державі, а в резервний фонд товариства, тобто, по суті, самому засновнику.

Часто виникає питання: а як бути, якщо внесок зроблено в натуральній формі, чи можна вносити його частинами, і як тоді одержати довідку банку?

У цьому випадку, по-перше, внесок потрібно робити повністю, а по-друге, документом на підтвердження внесення майна буде акт прийому – передачі, який, з одного боку, підписує учасник, що передає (майно), а з іншого боку – всі інші учасники або уповноважений ними представник. У цьому випадку немає необхідності відкривати тимчасовий рахунок у банку. Але такий порядок у Законі не урегульований. Він впливає із загальних основ цивільного і договірної права. Тому часто на практиці органи, що реєструють, відмовляють у реєстрації за відсутності довідки банку. Як бути? Треба, зрозуміло, доводити що вони не праві, боротися.

Про те, як здійснюється реєстрація підприємства, буде викладено нижче, а тепер розглянемо, як здійснюється управління товариством.

Вищим органом товариства є збори учасників. Учасники мають право за дорученням відправляти замість себе на збори своїх представників, що голосують за порядком денним зборів так, як це зазначено в дорученні. Такі доручення повинні бути нотаріально засвідчені.

Усі рішення на зборах приймаються шляхом голосування. Кількість голосів кожного учасника пропорційна розміру його частки в статутному фонді.

Закон вимагає, щоб рішення з питань, що мають особливе значення для товариства, приймалися одногосно. Одногосності вимагають питання про зміну статуту, виключення учасника з товариства, затвердження планів і звітів про їхнє виконання.

З інших питань рішення приймаються простою більшістю, яка означає 50% голосів плюс один голос.

Але при голосуванні таким чином діє одна дуже цікава норма. При рішенні питань, що не потребують одноголосності, збори мають юридичну силу, якщо на них присутні засновники, що мають у сукупності більше 60% голосів. А це означає, що при голосуванні простою більшістю враховуються голоси присутніх, а не всіх засновників.

Давайте розглянемо порядок такого голосування на прикладі. Припустимо, що в товаристві десять засновників, для простоти підрахунків припустимо, що їхні частки в статутному фонді рівні. Таким чином, для ухвалення рішення, що потребує простої більшості, на зборах повинні бути присутніми не менше 6 засновників. Для ухвалення рішення потрібно 50% присутніх плюс один голос, що в нашому випадку складає 4 засновники. Виходить, що чотири засновники нав'язали свої волю та рішення всім десяти засновникам.

Багато хто вважає, що це несправедливо. Але це не так. Такий порядок введений законодавцем не випадково, а для того, щоб пасивність або обструкція засновників не могли блокувати прийняття рішень. Тобто, якщо засновник хоче вплинути на прийняття рішень на зборах, то він повинен бути присутнім на них особисто або діяти через свого уповноваженого представника.

Виконавчим органом товариства є або дирекція (колегіальний орган) на чолі з генеральним директором, або директор (як одноособовий орган). До виконавчого органу можуть входити не тільки учасники товариства.

Директор має право діяти від імені товариства без доручення. Інші члени дирекції також можуть бути наділені цим правом.

Для контролю за діяльністю дирекції загальними зборами з числа учасників створюється *ревізійна комісія*. Члени дирекції не можуть бути членами комісії.

Вихід із товариства

Вихід із товариства може бути добровільним або в формі виключення учасника.

Якщо учасник систематично не виконує своїх зобов'язань або заважає досягненню цілей товариства, він може бути виключений із товариства. Таке рішення повинне прийматися одноголосно на загальних зборах. Учасник, якого виключають, в голосуванні не бере участі.

Щоб виключений не заявив, що його виключили без його відома, йому напередодні зборів необхідно надіслати рекомендований лист із запрошенням.

У випадку незгоди учасника з виключенням, він може звернутися до суду. Суд може відновити його членство в товаристві, якщо встановить відсутність доказів невиконання учасником своїх зобов'язань або ж виявить, що не було одноголосності при ухваленні рішення.

Важливою рисою товариства є те, що учасник має право в будь-коли вийти з товариства. Для цього він повинен подати нотаріально завірену заяву.

При виході учасник має право:

- одержати свою частку в статутному фонді;
- одержати частину чистих активів товариства, пропорційну своїй частці (*чисті активи — це вартість майна, що залишається в розпорядженні товариства після відрахування всіх боргів і зобов'язань*);
- одержати частину прибутку, отриманого товариством у поточному році до моменту виходу учасника.

Виплата проводиться після затвердження річного звіту і протягом 12 місяців із дня виходу.

Вихід учасника призводить до зменшення статутного фонду, тому треба внести зміни в установчі документи і зареєструвати їх в органі реєстрації.

При виході з товариства учасник може не забирати свою частку, а уступити її:

- одному або декільком учасникам (за згодою інших учасників);
- третій особі, якщо це не заборонено статутом (хоча учасники мають переважне право на придбання цієї частки);
- самому товариству. Але в такому випадку товариство повинно передати її іншим учасникам або третій особі протягом року.

У цей період розділ прибутку і голосування здійснюється без урахування частки, придбаної товариством.

Під передачею розуміється будь-який цивільно-правовий засіб відчуженості (купівля-продаж, міна, дарування). Передача частки оформляється договором (про продаж або передачу корпоративного права, частки).

У випадку смерті учасника спадкоємці мають переважне право вступу в товариство як треті особи.

Але товариство може і не прийняти спадкоємця в члени товариства. У цьому випадку йому видається частка спадкодавця.

Простота виходу, з одного боку, є перевагою ТОВ хоча, з іншого, одночасний вихід декількох засновників може призвести до розпаду товариства. Тобто товариство несе ризик непередбаченої поведінки учас-

ника й у ньому багато чого залежить від особистих відношень учасників. Акціонерне ж товариство, як ми побачимо нижче, такого ризику не несе, й у ньому особисті відношення акціонерів грають незначну роль, адже акції продаються невизначеній кількості сторонніх осіб.

Отже, ми розглянули такий різновид господарського товариства, як товариство з обмеженою відповідальністю. Як уже зазначалося, це найбільш проста форма товариства, і саме тому вона складає до 70% усіх зареєстрованих в Україні господарських товариств.

Наступною за поширеністю організаційною формою є акціонерне товариство. Але акціонерні товариства — це найбільш складна форма товариства (як з огляду на їхнє створення і реєстрацію, так і з огляду на управління ними). Це, як правило, великі або середні підприємства з великою кількістю робітників. Тому для підприємців-початківців акціонерні товариства в основному становлять інтерес як власників акцій. Саме з таких позицій ми і розглянемо акціонерні товариства, тим більше, що в зв'язку з приватизацією державних підприємств все більша частина населення України стає акціонерами різних товариств.

Акціонерне товариство

Акціонерне товариство — це таке товариство, що має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і відповідає по зобов'язаннях тільки майном товариства. Акціонери відповідають (несуть ризик) по зобов'язаннях товариства тільки в межах належних їм акцій.

Акція — це цінний папір, що засвідчує членство акціонера в товаристві, його право на одержання дивіденду і керування справами товариства.

Основні питання, пов'язані з акціями, регламентуються Законом "Про цінні папери і фондову біржу" від 18 червня 1991 р.

Акція має *номінальну* вартість, що позначена на самій акції і *курсову* вартість, яка формується на фондовій біржі під впливом попиту і пропозиції.

Хоча акція і називається цінним папером, але вона може існувати в так званій бездокументальній формі: у виді запису (в електронному вигляді або на папері) у рахунку (реєстрі). Іноді люди психологічно не сприймають можливість існування їхніх акцій в електронній формі. Тому акціонер замість акцій може одержати сертифікат акцій або виписку з реєстру.

Якщо акції випущені в електронному вигляді, то їх обліковує так

званий хранитель цінних паперів відповідно до Закону України "Про Національну депозитарну систему й особливості електронного обороту цінних паперів". Якщо акції випускаються в паперовій формі, то їх обліковує або сам емітент (якщо акціонерів не більш ніж 500), або незалежний реєстратор.

Види акцій:

- **Іменні:** власником (акціонером) вважається тільки особа, зазначена на самій акції.

- **На пред'явника:** будь-який пред'явник якої вважається акціонером (власником акції).

- **Привілейовані:** надають право їхньому власнику на одержання фіксованого дивіденду, незалежно від результатів діяльності товариства за рік і переважне право на одержання частини майна при ліквідації товариства. Але ці привілеї відносні, тому що такі акції не дають права голосу і права на обрання в керівні органи. Випуск привілейованих акцій можливий, тільки якщо це передбачено в статуті товариства, а їхня кількість не може перевищувати більш ніж 10% статутного фонду.

- **Прості:** дивіденди з яких одержуються за підсумками року, а їхній власник має усі права з управління товариством.

Мінімальний розмір статутного фонду акціонерного товариства (далі АТ) — 1250 мінімальних зарплат (74 грн × 1250 = 92500 гривень).

До скликання установчих зборів майбутні акціонери повинні вносити не менше 30% вартості акцій з урахуванням попереднього внеску (для закритих акціонерних товариств — не менше 50%). Іншу частину — у терміни, зазначені в статуті, але не пізніше 1 року.

На відміну від товариств з обмеженою відповідальністю, акціонер не може забрати свою частку ні зі статутного фонду, ні з вартості майна товариства. Повернути свої гроші (частку) він зможе тільки якщо продасть акції на повторному (біржовому або позабіржовому) ринку.

У цьому перевага акціонерного товариства в порівнянні з товариством з обмеженою відповідальністю: вихід акціонера не призводить до зменшення статутного фонду. Іншими словами, товариство з обмеженою відповідальністю постійно несе ризик непередбаченої поведінки учасника, а акціонерне товариство цілком від цього застраховане.

Інша відмінність АТ від товариства з обмеженою відповідальністю — у простому виході з нього через продаж акцій (без оформлення протоколів, нотаріальних заяв тощо). Хоча стосовно АТ термін "вихід із товариства" втрачає зміст.

Ще одна відмінність — в ТОВ коло засновників заздалегідь окреслене, а в АТ статутний фонд формується з коштів невизначених осіб.

АТ бувають двох типів:

- відкриті АТ;
- закриті АТ.

У відкритому товаристві акції розповсюджуються вільно та їх може придбати будь-який бажаючий.

Акції поширюються:

- шляхом відкритої (публічної) підписки (покупки) на акції в емітента (тобто суб'єкта, що випустив акції);
- шляхом купівлі-продажу акцій на фондовій біржі (вторинному ринку).

У закритому АТ акції розподіляються тільки серед засновників і без звертання до широких мас, по-друге, їх не можна продавати на біржі. Акції ЗАТ завжди тільки іменні.

Деякі помилки стосовно розуміння ЗАТ

Багато хто вважає, що інформація про склад засновників і розподіл акцій між ними є комерційною таємницею. Це не так. Відповідно до Закону України "Про господарські товариства", статут АТ повинен містити дані про засновників і кількість акцій у них, а він не може бути оголошений комерційною таємницею.

Неприпустимо позбавляти акціонера дивідендів за порушення трудової дисципліни. Це те саме якщо за порушення трудової дисципліни громадянина позбавили б відсотків по внеску в банку.

Є думка, що акції ЗАТ не можна віддавати під заставу і це закріплено в статутах деяких ЗАТ. Закон не забороняє передавати акції ЗАТ під заставу (він тільки не дозволяє їхнього продажу на біржі). Суди на основі позовів про обіг стягнень на акції ЗАТ на підставі договору застави приймають рішення про достовірність застави і відмінняють положень статутів, що перешкоджають заставі акцій. Правда, треба мати на увазі, що, відповідно до п. 6.2. "Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів", акціонер ЗАТ має повідомити товариство про заставу його акцій.

Часто висловлюється думка, що акції ЗАТ не можна продавати (передавати) третім особам без згоди на те товариства і подальшого прийому такого покупця в АТ. Справді, раніше таке положення існувало, але воно було скасоване Законом "Про внесення змін до Закону України "Про господарські товариства" від 23 грудня 1997 р. Тепер згоди товариства на продаж акцій третім особам не потрібно.

Вищим органом акціонерного товариства є загальні збори акціонерів.

У зборах мають право брати участь всі акціонери незалежно від кількості та статусу акцій.

Як і в товаристві з обмеженою відповідальністю, акціонер має право направити на загальні збори замість себе свого представника, що діє на підставі доручення. Доручення засвідчується правлінням або реєстратором (іногороднім це зробити важко, тому їм треба завіряти доручення в нотаріуса або оформляти повноваження договором доручення, що не потребує нотаріального посвідчення).

Голосування на загальних зборах проводиться за принципом "одна акція — один голос". Загальні збори бувають чергові та позачергові (чергові проводяться не рідше одного разу на рік; позачергові збираються у випадках, передбачених статутом і на вимогу акціонерів, що мають більш ніж 10% голосів).

Про проведення зборів акціонери (власники іменних акцій) оповіщаються персонально. Крім того, за 45 днів до початку зборів у місцевій пресі робиться про це повідомлення (і в одному з офіційних видань Верховної Ради, Кабінету Міністрів або Комісії).

Збори не мають права приймати рішення з питань, не включених до порядку денного зборів, тому, наприклад, неприпустимо включати до нього пункт "Різне". Акціонери, що володіють більш ніж 10% акцій, можуть вимагати розгляду будь-якого питання (не пізніше, ніж за 30 днів до зборів).

Будь-який акціонер має право вносити пропозиції до порядку денного зборів не пізніше, ніж за 30 днів. Рішення про включення пропозиції приймає правління.

Для того, щоб рішення зборів мали юридичну силу, необхідна 60-процентна *присутність* їхніх учасників.

Рішення про створення філій, дочірніх підприємств; обрання наглядової ради, виконавчих органів; зміна статуту; припинення діяльності товариства приймаються більшістю — 3/4 голосів акціонерів, що беруть участь у зборах (нагадуємо, що їх повинно бути не менше 60%).

З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів акціонерів, присутніх на зборах.

Таким чином, на відміну від ТОВ у АТ немає одноголосного прийняття рішень.

Пакет акцій у 75% + один голос називається *абсолютним контролемним пакетом*, тому що він дозволяє приймати будь-які рішення.

Пакет у 50% + один голос дозволяє приймати рішення, що потребують простої більшості.

На практиці така можливість може з'являтися і при володінні пакетом менш ніж 75%, тому що дрібні акціонери, як правило, не беруть участі в зборах.

Пакет акцій у 25% + один голос називається *малим блокуючим пакетом*, тому що він дозволяє блокувати прийняття рішень, які потребують 3/4 голосів. Пакет у 40% + один голос називається *великим блокуючим пакетом* — він дає можливість заблокувати проведення зборів акціонерів.

Виконавчі органи АТ

Виконавчим органом АТ є *правління*, що обирається зборами, і не лише з числа акціонерів. Правлінням керує голова, що обирається або призначається відповідно до статуту.

Наглядова рада є контрольним органом АТ. Вона представляє інтереси акціонерів між зборами і контролює діяльність правління. В АТ, де число акціонерів більше 50, створення наглядової ради є обов'язковим.

До ради можуть входити тільки акціонери. Члени ради не можуть бути членами виконавчого органу і ревізійної комісії.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю АТ здійснює ревізійна комісія, що обирається з числа акціонерів.

Права акціонерів

Найбільша біда акціонерів, як нам здається, полягає в тому, що вони не знають своїх прав.

1. *Акціонер є власником акцій*, і позбавити його цієї власності можна тільки через суд. Право власності на акції настає з моменту занесення акціонера до реєстру АТ (або після зарахування акцій на рахунок цінних паперів)

Тобто акціонер може вільно розпоряджатися своїми акціями, не питаючи на це дозволу в керівних органів АТ. Але вільно в буквальному значенні слова можна розпоряджатися тільки акціями на пред'явника. Щодо іменних акцій (а їх в обігу більшість, то їх не можна продавати "за рогом" у формі усної угоди).

Відчуженість іменних акцій обов'язково оформляється договором, із зазначенням угоди в реєстрі власників іменних акцій.

Якщо акції документально не оформлені, то угода реєструється там, де зберігаються цінні папери, вносяться акції на рахунок власника. Тільки після цього покупець має право власності, що підтверджується випискою з рахунку.

Угоди з акціями документовано реєструються в реєстрі власників

іменних цінних паперів, який веде або емітент, або незалежний реєстратор.

Право на голосування й одержання дивідендів акціонер одержує з моменту реєстрації своїх акцій у реєстрі акціонерів.

Іноді при звільненні робітника, який є акціонером, адміністрація або правління роблять грубе порушення, вимагаючи повернення акцій.

Виробничі відносини між акціонером і АТ регулюються КЗОТом і колективним договором, а майнові (пов'язані з правами власності на акції) — Конституцією, законами "Про власність" і "Про господарські товариства". Припинення трудових відносин з АТ не може слугувати підставою для припинення права власності на акції, навіть якщо це записано в статуті (що нерідко буває і що є незаконним).

2. Право на одержання дивідендів

Головною метою придбання акцій є одержання прибутку. Прибуток можна одержати за рахунок продажу акцій (за умови збільшення їхньої вартості) або в результаті виплати акціонерам дивідендів. Дивіденд — це частина прибутку АТ, що виплачується акціонерам пропорційно до кількості акцій.

Дивіденди виплачуються за рахунок прибутку за підсумками року відповідно до статуту (технічно це здійснюється через купонні листи, що додаються до акції). Термін і порядок виплати визначають збори, які можуть прийняти рішення про частішу виплату дивідендів. Виплата дивідендів не є обов'язком АТ, тому збори можуть прийняти рішення про невиплату дивідендів, а пустити їх (тобто весь прибуток) на розвиток виробництва або виплатити їх майном, акціями.

Правда, деякі АТ штучно занижують прибуток, вдаючись до інших зловживань, щоб уникнути виплати дивідендів. У результаті — акції для багатьох акціонерів втратили свою привабливість.

3. *Акціонери, що володіють більш ніж 10% акцій, можуть вимагати скликання позачергових зборів.*

Якщо ця вимога не виконується, то акціонери мають право самостійно провести збори.

Для захисту своїх прав акціонери можуть звертатися:

- до *ревізійної комісії*: на вимогу акціонерів, що володіють не менше, ніж 10% акцій, ревізійна комісія зобов'язана провести перевірку фінансово-господарської діяльності АТ;

- до *наглядової ради АТ*: вона повинна захищати інтереси акціонерів;

- до *комісії з цінних паперів і фондового ринку*: вона має широкі

повноваження — аж до накладання штрафів на АТ (повноваження Комісії визначаються Законом "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30 жовтня 1996 р.);

→ до прокурорів, які можуть давати вказівки, обов'язкові для виконання АТ;

→ до реєстратора, на який покладений обов'язок надавати допомогу в проведенні зборів, нараховувати дивіденди, надавати консульські послуги з питань обігу цінних паперів і права власності на них.

→ до судових органів.

Незалежно від того, протягом якого часу акціонер є власником акцій, він одержує дивіденди в повному обсязі. Право ж на одержання дивідендів мають акції, куплені не пізніше, ніж за 30 днів до офіційного оголошення дати виплати дивідендів.

Дуже актуальним питанням є оподаткування прибутків громадян від продажу акцій.

Відповідь треба шукати в Декреті "Про прибутковий податок з громадян" і листі ДПА від 31.12.97 р.

Якщо громадянин придбає акції за місцем основної роботи, то кошти, спрямовані з його заробітку на купівлю акцій, не оподатковуються прибутковим податком (підстава — заява в бухгалтерію). Якщо ж він ці акції продасть, то прибуток оподатковується на загальних підставах.

За умови, якщо громадянин одержав прибуток від продажу акцій і ця угода нотаріально засвідчена одночасно зі сплатою держмити, то податок не сплачується.

Коли ж громадянин придбав акції за власні кошти, а потім продає їх, то податок стягується з різниці між ціною придбання акції і ціною її продажу або її номінальної вартості.

Такими є основні правові норми щодо акціонерних товариств, які необхідно знати більшості акціонерів, щоб не допустити порушення своїх прав і отримати найбільшу вигоду зі своїх корпоративних прав.

Крім ТОВ і АТ, до господарських товариств відносяться також і товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства (на них ми зупинимося дуже коротко — лише для зазначення їхнього місця в системі господарських товариств).

Товариство з додатковою відповідальністю

Товариство з додатковою відповідальністю — це господарське товариство, яке також (як і товариство з обмеженою відповідальністю) має статутний фонд, сформований із внесків учасників.

Мінімальний розмір статутного фонду ТДВ — 625 мінімальних зарплат (ст. 52, 65, Закону).

Але, на відміну від ТОВ, учасники відповідають по боргах товариства не тільки своєю часткою в статутному фонді, але й несуть додаткову відповідальність належним їм майном.

Обсяг додаткової відповідальності регламентується законом або статутом. Але він повинен бути однаковим для всіх учасників і пропорційним їхній частці.

Природно, може виникнути логічне запитання: а навіщо створювати товариство з додатковою відповідальністю, якщо є така зручна форма, як товариство з обмеженою відповідальністю?

Справа в тому, що, відповідно до законодавства, деякими видами діяльності можуть займатися тільки товариства з додатковою відповідальністю.

До таких видів діяльності відноситься довірче управління майном: операції з приватизаційними паперами, коштами, цінними паперами і з іншим майном. Наприклад, товариство бере на себе зобов'язання вкласти гроші, приватизаційні папери громадян у різні комерційні проекти, цінні папери. Усі підприємства, які займаються довірчим керуванням майна, називаються довірчими товариствами.

Створення і діяльність довірчих товариств регламентується Декретом Кабміну від 17 березня 1993 р. "Про довірчі товариства",

Повне товариство

Повним є таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність по зобов'язаннях товариства усім своїм майном, на яке за законом може бути накладене стягнення.

Це означає, що кредитор може стягнути всю суму боргу товариства від будь-кого з його членів.

Повне товариство створюється і діє тільки на підставі установчого договору (статут для цього не потрібний).

Правовий статус повного товариства досить суперечливий. Відповідно до закону, повне товариство — це юридична особа. Але в багатьох країнах (США, Англія, ФРН, Швейцарія) такі товариства не визнаються юридичними особами, а розглядаються як різновид угоди про спільну діяльність. У США й Англії повні товариства називаються partnership — партнерство. У Франції ж повні товариства, як і в Україні, вважаються юридичною особою.

Повне товариство повинно діяти під єдиною назвою. Назва має включати ім'я хоча б одного з учасників (наприклад, "Семенов і Ко").

В Україні повні товариства не одержали розповсюдження. У вигляді повного товариства, за законом, повинні створюватися тільки підприємства, що займаються ломбардними операціями.

Командитне товариство

Це об'єднання двох категорій учасників:

- *повних товаришів* (дійсних членів), що несуть необмежену солідарну відповідальність по зобов'язаннях товариства й мають виключне право по веденню його справ;

- *вкладників (командитів)*, що не несуть відповідальності за боргами товариства, які більші за зроблені ними внески та не можуть брати участь у веденні справ товариства.

У старому російському законодавстві це називалося "Товариством на вірі".

Як і повне, командитне товариство створюється та діє тільки на підставі установчого договору (без статуту).

Основне право командитів — одержання прибутку пропорційно своїм внескам у товариство.

Цей вид товариства поширення в Україні не одержав.

4.1. Створення та державна реєстрація підприємств

Для того, щоб підприємство виникло, одержало статус юридичної особи, воно повинно пройти державну реєстрацію. Ця процедура є обов'язковою. Підприємництво без державної реєстрації розглядається як адміністративне правопорушення, а в окремих випадках трактується як карний злочин.

Порядок державної реєстрації підприємств регламентується статтею 8 Закону України "Про підприємництво" і "Положенням про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності", затвердженим постановою КМУ № 740 від 25 травня 1998 р. (надалі Положення).

Реєстрація підприємств відбувається у виконкоматах відповідних рад або в районних держадміністраціях за місцезнаходженням або місцем проживання суб'єкта підприємницької діяльності.

До органу реєстрації подаються особисто (або відправляються рекомендованим листом поштою) такі документи:

- Нотаріально завірені статuti і установчий договір у трьох при-

мірниках (нагадаємо, що для приватного підприємства установчий договір не потрібний). Засновники — юридичні особи також подають свідоцтво про реєстрацію підприємства.

За нотаріальне посвідчення стягується плата 0,43 копійки за посвідчення кожного підпису і 1,14 копійки за посвідчення кожного листа копії установчого документа. Крім цього, стягується плата за нотаріальні послуги. Плата за послуги встановлюється місцевими органами юстиції і складає в середньому 70–100 грн.

- Реєстраційну картку встановленого зразка, яка водночас є заявою.

- Документ про сплату реєстраційного збору.

Вартість реєстрації юридичної особи складає 119 грн. (7 н/м × 17), а індивідуального підприємця — 25 грн. (1,5 н/м × 17).

Положення передбачає можливість прискореної реєстрації протягом одного дня. Але плата за прискорену реєстрацію вноситься в трикратному розмірі.

- Документ, що засвідчує сплату початкового внеску в статутний фонд. Це правило чинне тільки для господарських товариств.

Щоб внести початковий внесок, у банк подається заява про відкриття тимчасового рахунку. Вона підписується засновником, якому збори доручили оформлення реєстрації підприємства.

Як ми вже знаємо, внесок у статутний фонд може бути не тільки в коштах, але й у натуральній формі. У цьому випадку він повинен вноситися відразу і повністю.

Через нечіткість деяких норм Положення, у тих випадках, коли внесок у статутний фонд вноситься майном, при реєстрації іноді виникають проблеми. Вони полягають у тому, що окремі органи реєстрації вимагають представити довідку банку про сплату початкового внеску. Але, природно, при внеску в натуральній формі таку довідку представити неможливо. У цих випадках рекомендується подавати до органу реєстрації акт прийому–передачі майна або договір збереження, зацікавленими сторонами яких можуть бути засновник, який вносить майно, і збори засновників в особі свого уповноваженого.

- Документ, що підтверджує місцезнаходження підприємства. Це може бути місце проживання одного з засновників або інше місцезнаходження, що підтверджується договором купівлі–продажу, оренди, безкоштовного користування тощо. Такий договір може бути укладений з одним із засновників.

Оскільки статус юридичної особи підприємство одержує тільки після реєстрації, то такі договори можуть укладатись одним із заснов-

ників, який уповноважується на це установчим договором або рішенням зборів засновників, оформленими протоколом.

Для реєстрації індивідуального підприємця необхідними є:

- документ, що засвідчує особистість;
- реєстраційна картка;
- квитанція про сплату реєстраційного збору;
- довідка з податкового органу про присвоєння ідентифікаційного номера;
- дві фотокартки (3x4 см);

Орган реєстрації не має права вимагати інших, не передбачених законом, документів.

Реєстрація повинна бути проведена протягом п'яти робочих днів, після чого орган реєстрації має видати:

- свідоцтво про реєстрацію з трьома його копіями;
- оригінал і копії установчих документів (з відміткою органу реєстрації).

Одержання свідоцтва про реєстрацію ще не дає права займатися підприємництвом. Для цього ще треба пройти так звані *після-реєстраційні процедури*, які полягають у наступному:

а) Постановка на облік в податковому органі. Для цього представляється:

- свідоцтво про реєстрацію (для юридичних осіб – копії установчих документів);
- копія реєстраційної картки.

Податковий орган не має права вимагати інших документів і повинен взяти заявника на облік протягом двох днів.

б) Одержання дозволу на виготовлення печатки у відділі дозвільної системи РВВС.

Для цього треба представити:

- копію свідоцтва про реєстрацію;
- два примірники зразків печатки і штампів, які затверджуються власником. На печатці обов'язково повинен бути проставлений ідентифікаційний код юридичної або фізичної особи;
- документ про оплату видачі дозволу.

Орган внутрішніх справ повинен видати дозвіл протягом п'ятих робочих днів, і він не має права вимагати ніяких інших документів. Порядок одержання дозволу регламентується Інструкцією МВС № 643 від 18 жовтня. 1993 р. "Про процедуру видачі дозволу на виготовлення печатки і штампа".

в) Відкриття поточного рахунку в банку.

До банку подається заява і нотаріально завірені картки зі зразка –ми підписів керівника підприємства, головного бухгалтера і відтиску печатки підприємства. Закон дозволяє підприємцям мати два поточні рахунки в різних банках, один із яких є основним. Якщо статутом підприємства передбачене заняття зовнішньоторговельною діяльністю, то додатково відкривається валютний рахунок. Усі ці процедури регламентуються Інструкцією "Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті", яка затверджена постановою Національного банку від 18 грудня 1998 р.

Про відкриття рахунку суб'єкт підприємницької діяльності повинен у триденний термін письмово повідомити податковий орган, вручивши повідомлення особисто або направивши поштою з повідомленням про вручення.

Перереєстрація суб'єктів підприємницької діяльності необхідна в трьох випадках:

- при зміні назви підприємства;
- при зміні організаційно – правової форми;
- при зміні форми власності.

Перереєстрація повинна бути здійснена не пізніше, як за місяць з моменту настання зазначених змін. Інформація про майбутні зміни має бути опублікована в пресі, а до органу реєстрації необхідно подати підтвердження про публікацію такої інформації.

Перереєстрація суб'єктів підприємницької діяльності здійснюється в такому самому порядку, як і реєстрація.

У випадку перереєстрації оригінал раніше виданого свідоцтва й установчі документи повертаються до органу реєстрації.

Внесення змін в установчі документи

Внесення в установчі документи коректив, які не стосуються зміни найменування, організаційно – правової форми і форми власності, не потребують перереєстрації підприємства, але самі зміни повинні пройти державну реєстрацію.

Зміни оформляються або окремими доповненнями до установчих документів, або шляхом викладу їх у новій редакції.

За таку реєстрацію стягується плата в розмірі 30% від вартості реєстраційного збору.

Зміна місцезнаходження суб'єкта підприємницької діяльності (СПД)

Протягом 7 днів після зміни юридичної адреси СПД повинен представити в орган реєстрації:

- реєстраційну картку з внесеними змінами;
- свідоцтво про реєстрацію для внесення відповідних змін.

Невиконання цієї вимоги є підставою для органу реєстрації звернутися до арбітражного суду з позовом про скасування реєстрації.

Якщо зміна місцезнаходження пов'язана зі зміною адміністративного району міста, то СПД у 7-денний термін повинен подати в орган реєстрації заяву і копію документа, що підтверджує зміну місцезнаходження. Потім у 30-денний термін має звернутися до нового органу реєстрації і подати свідоцтво для внесення змін (попередній орган реєстрації направляє в новий орган реєстраційну справу і реєстраційну картку).

Філії і представництва не потребують реєстрації. СПД тільки повинен внести дані про це у свою реєстраційну картку в органі реєстрації.

5 Ліцензування підприємницької діяльності

Обираючи напрям свого бізнесу, слід мати на увазі, що деякі види підприємницької діяльності вимагають одержання спеціального дозволу (ліцензії).

Завдання щодо забезпечення формування та реалізації державної політики в сфері ліцензування підприємницької діяльності накладені на Ліцензійну палату України та її представництва в областях. За два роки свого існування Ліцензійна палата розробила і забезпечила впровадження нової, значно більш впорядкованої системи ліцензування: підготовлено низку проектів нормативно-правових актів, основні з яких — Закон України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про підприємство", постанови уряду "Про порядок ліцензування підприємницької діяльності" від 3 липня 1998 року та "Про розміри та порядок зарахування плати за видачу та переоформлення ліцензії на впровадження певних видів підприємницької діяльності" від 4 січня 1999 року за номером 6.

Що нового дає прийняття усіх цих актів підприємству?

Система ліцензування значно спрощена і вдосконалена: майже втричі скорочено перелік видів підприємницької діяльності, які підлягають ліцензуванню, запроваджено основні принципи щодо доцільності ліцензування тільки тих видів підприємницької діяльності, які є потенційно небезпечними для здоров'я людини, навколишнього середовища і безпеки держави.

Обмеженню (ліцензуванню) підприємницької діяльності підлягають тільки ті види підприємницької діяльності, які безпосередньо впливають на здоров'я людини, навколишнє природне середовище та безпеку держави. Для здійснення підприємницької діяльності, що ліцензується, необхідно отримати відповідну ліцензію та дотримуватись певних умов та правил здійснення даного виду діяльності (ліцензійні умови), які встановлює Кабінет Міністрів України або уповноважений ним орган.

Ліцензія — це документ, що видається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом виконавчої влади, згідно з яким власник ліцензії має право займатися певним видом підприємницької діяльності.

Слід знати, що цей документ видається на один конкретний вид підприємницької діяльності.

5.1. Види підприємницької діяльності, що потребують ліцензування

Згідно з Законом України "Про підприємництво", без ліцензії, що видається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом виконавчої влади, не можуть здійснюватися:

- пошук (розвідка) та експлуатація родовищ корисних копалин;
- виробництво, ремонт і реалізація спортивної, мисливської вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, а також холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; створення та утримання стрілецьких тирів, стрільбищ, мисливських стендів;
- виготовлення і реалізація лікарських засобів; виготовлення і реалізація особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;
- виготовлення пива, а також виготовлення та реалізація алкогольних напоїв, спирту етилового, коньячного і плодового;
- виготовлення та реалізація тютюнових виробів;
- медична, ветеринарна практика;
- юридична практика;
- створення та утримання гральних закладів, організація азартних ігор;
- міжнародні перевезення пасажирів і вантажів залізничним та автомобільним (крім країн СНД), повітряним, річковим, морським транспортом;
- агентування морського торговельного флоту;
- виготовлення та ввезення бланків цінних паперів, документів суворого обліку і знаків поштової оплати, а також матеріалів та напівфабрикатів для їхнього виробництва;
- надання послуг, пов'язаних з охороною державної, (крім об'єктів, зазначених у частині першій цієї статті) та іншої власності, а також охороною громадян;
- діяльність, пов'язана з використанням радіоактивних відходів, джерел іонізуючого випромінювання, перевезення ядерних матеріалів та радіоактивних речовин; проектування, будівництво та експлуатація об'єктів атомної енергетики, а також надання послуг з їхнього обслуговування;
- видобування дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів, виготовлення і реалізація виробів з їхнім використанням;
- виконання авіаційно – хімічних робіт та аерофотозйомок;
- аудиторська діяльність;

- страхова діяльність;
- виготовлення ветеринарних медикаментів і препаратів;
- пересилання грошових переказів, листів до 20 (двадцяти) грамів, поштових карток;
- використання радіочастот;
- виконання топографо–геодезичних, картографічних робіт та кадастрових зйомок;
- будівельна діяльність (окремі види проектних та будівельно–монтажних робіт, інженерних вишукувань для будівництва, надання інжинірингових та інших послуг, які потребують відповідної атестації виконавця за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України);
- виготовлення і реалізація спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та засобів для виконання спеціальних операцій і оперативно – розшукових заходів;
- діяльність, пов'язана з розробкою, виготовленням, ввезенням, вивезенням, реалізацією та використанням засобів криптографічного та технічного захисту інформації, а також з наданням послуг із криптографічного та технічного захисту інформації;
- надання послуг для здобуття освіти з видачею спеціального документа державного зразка;
- діяльність, пов'язана з наданням туристичних послуг;
- судово – експертна діяльність;
- надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення;
- виробництво, передача та постачання електроенергії;
- здійснення операцій з металобрухтом;
- посередництво в працевлаштуванні на роботу за кордоном;
- ремонт та експлуатація об'єктів трубопровідного транспорту;
- надання послуг телефонного зв'язку (крім відомчих об'єктів), технічне обслуговування мереж теле – , радіо – і проводового мовлення в межах промислової експлуатації;
- наукові дослідження, пов'язані зі створенням і використанням космічної техніки та технологій (крім ракет – носіїв);
- розроблення, випробування, виробництво та експлуатація космічних апаратів і їхніх складових частин, наземної космічної інфраструктури та її складових частин, обладнання, що входить до складу космічного сегмента супутникових систем, за винятком систем телерадіомовлення;
- передавання, отримання, розповсюдження та використання

даних з космічних об'єктів, крім питань, віднесених до компетенції Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

- надання інших космічних послуг за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

- діяльність, пов'язана з обігом наркотичних засобів, прекурсорів і психотропних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- переробка і зберігання донорської крові та її компонентів, реалізація їх і виготовлених з них препаратів;

- довірчі та інші операції з майном довірителя (вкладника);

- фізкультурно-оздоровча та спортивна діяльність (перелік видів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, які підлягають ліцензуванню, визначається Кабінетом Міністрів України);

- виготовлення і реалізація вибухових речовин;

- розроблення, виготовлення і реалізація спеціальних технічних засобів (у тому числі іноземного виробництва) для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації;

- діяльність арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів).

Перелік видів діяльності, що ліцензуються, розширений Указом Президента України від 17 листопада 1998 р. "Про запровадження ліцензування діяльності господарюючих суб'єктів у сфері природних монополій".

Запровадити з 1 січня 1999 року ліцензування таких видів підприємницької діяльності:

- зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності зі зберігання природного газу (ліцензійними умовами);

- постачання природного газу;

- надання послуг з користування залізничними коліями та визначеними, згідно з переліком Кабінету Міністрів України, іншими об'єктами інфраструктури залізничного транспорту загального користування;

- внутрішні та міжнародні (у межах країн СНД) перевезення пасажирів та вантажів залізничним транспортом;

- виробництво теплової енергії (крім випадків, коли вона використовується виключно для внутрішньовиробничих потреб) в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами і правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва теплової енергії (ліцензійними умовами);

- надання за переліком, який визначається Кабінетом Міністрів України, спеціалізованих послуг транспортних терміналів, портів, аеропортів;

- виробництво електричної енергії в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії (ліцензійними умовами);

- транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними трубопроводами, транспортування природного і нафтового газу трубопроводами, централізоване водопостачання, водовідведення та централізоване постачання теплової енергії.

Крім цього, іншими законодавчими актами запроваджене ліцензування:

- виготовлення і реалізація вибухових речовин;

- розробка, виготовлення і реалізація спеціальних технічних засобів (іноземного виробництва) для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів таємного отримання інформації.

5.2. Порядок отримання ліцензії

Для отримання ліцензії на кожний вид діяльності суб'єкт підприємницької діяльності подає органу, що видає ліцензії, заяву про видачу ліцензії, в якій зазначаються:

1) відомості про заявника:

для громадянина – підприємця — прізвище, ім'я, по батькові та паспортні дані (серія, номер паспорта, ким і коли виданий та місце проживання),

для юридичних осіб — найменування, місцезнаходження, банківські реквізити, організаційно-правова форма, ідентифікаційний код;

2) вид діяльності, на який заявник має намір отримати ліцензію;

3) термін дії ліцензії.

До заяви додаються такі документи:

підприємцями – громадянами — копії документів, що засвідчують рівень освіти і кваліфікації, необхідний для здійснення відповідного виду діяльності, копії свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності;

юридичними особами — копії свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності та установчих документів.

Заявник несе відповідальність згідно з законодавством за дос-

товірність відомостей, викладених у заяві, та доданих до неї доку-ментів.

У ліцензії вказуються:

- найменування;
- ідентифікаційний код органу, що видав ліцензію;
- прізвище, ім'я, по батькові;
- адреса проживання;
- ідентифікаційний номер фізичної особи — платника податків та інших обов'язкових платежів

або

найменування і місцезнаходження, ідентифікаційний код юридичної особи;

- вид діяльності, на яку видається ліцензія;
- місце її здійснення;
- особливі умови та правила здійснення даного виду діяльності (ліцензійні умови);
- номер реєстрації ліцензії;
- дата її видачі
- термін дії.

Ліцензія видається після прийняття рішення про її видачу та подання заявником до органу, що видає ліцензію, документа про внесення плати за видачу ліцензії.

Орган, що видає ліцензії, приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі в термін не пізніше 30 днів з дня одержання заяви та відповідних документів.

У видачі ліцензії може бути відмовлено в разі виявлення недостовірних даних у документах, поданих заявником, а також у разі неможливості здійснення заявником певного виду діяльності відповідно до ліцензійних умов. У рішенні про відмову у видачі ліцензії зазначаються підстави відмови. Відмова у видачі ліцензії видається заявнику в письмовій формі у термін, зазначений в частині десятій цієї статті. Відмова у видачі ліцензії може бути оскаржена в судовому порядку. Передача ліцензій іншим юридичним і фізичним особам забороняється.

Термін дії ліцензії встановлюється органом, що її видає, але не може бути меншим за три роки.

Дія ліцензії може бути продовжена на новий термін за заявою суб'єкта підприємницької діяльності.

Орган, що видає ліцензію, має право зупинити дію ліцензії на певний термін у разі порушення суб'єктом підприємницької діяльності

ліцензійних умов; невиконання суб'єктом підприємницької діяльності у визначений термін обов'язкових для виконання розпоряджень щодо додержання ліцензійних умов органу, спеціально уповноваженого Кабінетом Міністрів України, або органу, що видав ліцензію.

У разі усунення порушень, що призвели до зупинення дії ліцензії, орган, що видав ліцензію, приймає рішення про поновлення її дії.

Порядок зупинення та поновлення дії ліцензії визначає орган, спеціально уповноважений Кабінетом Міністрів України, або орган, що видав ліцензію.

5.3. Умови відклику ліцензії

Ліцензія може бути анульована в разі виявлення недостовірних даних у заяві на отримання ліцензії чи в документах, що додаються до неї; передачі суб'єктом підприємницької діяльності ліцензії іншій особі; повторного або грубого порушення суб'єктом підприємницької діяльності ліцензійних умов.

Ліцензія вважається анульованою з дати прийняття рішення щодо анулювання ліцензії або з дати скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності.

Мотивоване рішення про зупинення дії ліцензії або її анулювання доводиться до відома суб'єкта підприємницької діяльності в п'ятиденний термін.

Рішення про зупинення дії ліцензії або її анулювання може бути оскаржено суб'єктом підприємницької діяльності в судовому порядку.

У разі втрати ліцензії суб'єкт підприємницької діяльності зобов'язаний у десятиденний термін повідомити про це орган, що видав ліцензію, та подати заяву про видачу дубліката ліцензії.

У разі зміни місцезнаходження або найменування юридичної особи (якщо зміна найменування пов'язана з реорганізацією) чи зміни відомостей, зазначених у ліцензії, виданій підприємцю—громадянину, суб'єкт підприємницької діяльності зобов'язаний в десятиденний термін подати заяву органу, що видав ліцензію, для переоформлення ліцензії з наданням документів, що підтверджують зазначені зміни.

Переоформлення ліцензії проводиться протягом десяти днів з дати подання заяви та необхідних документів.

Порядок видачі суб'єктам підприємницької діяльності ліцензії на здійснення окремих видів підприємницької діяльності встановлюється Кабінетом Міністрів України.

За видачу та переоформлення ліцензії справляється плата, розмір

та порядок зарахування якої встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розміри плати визначаються Постановою Кабінету Міністрів України від 4 січня 1999 р. №6 "Про розміри та порядок зарахування плати за видачу та переоформлення ліцензії на провадження певних видів підприємницької діяльності". Згідно з цим документом, для більшості ліцензій встановлена наступна плата:

Для громадян – підприємців — у розмірі двох неоподатковуваних мінімумів;

Для юридичних осіб — у розмірі дванадцяти неоподатковуваних мінімумів.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють підприємницьку діяльність без ліцензії, якщо її отримання передбачено цим Законом, несуть відповідальність згідно із законодавством.

Так, зокрема, стаття 164 кодексу України про адміністративні порушення регламентує, що заняття підприємницькою діяльністю без державної реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії), якщо його отримання передбачене законодавством, тягне за собою накладання штрафу від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої.

Неліцензована оптова та роздрібна торгівля алкогольними напоями і тютюновими виробами карається штрафом, який дорівнює 200% вартості реалізованої партії товарів (але не менше 100 неоподатковуваних мінімумів).

За повторне порушення і здійснення такої діяльності протягом року передбачається притягнення до кримінальної відповідальності по ст.148 Кримінального Кодексу України.

Орган, що видає ліцензії, у разі недотримання порядку їхньої видачі несе відповідальність згідно з законодавством.

Орган, що видає ліцензії, веде реєстр виданих ним ліцензій. До реєстру включаються відомості про суб'єктів підприємницької діяльності та видані ліцензії. На базі реєстрів органів, що видають ліцензії, створюється Єдиний ліцензійний реєстр, який ведеться органом, спеціально уповноваженим Кабінетом Міністрів України. Термін та форма подання інформації до Єдиного ліцензійного реєстру визначаються органом, спеціально уповноваженим Кабінетом Міністрів України.

Пропозиції державних органів, органів місцевого самоврядування,

підприємств, установ та організацій щодо доцільності запровадження чи скасування ліцензування певних видів підприємницької діяльності підлягають обов'язковій експертизі, яка проводиться спеціально уповноваженим органом у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

До обов'язків підприємства належить проведення природоохоронних заходів (у тому числі рекультивация земель і відновлення лісів після їхнього використання), які сприяють зменшенню викликаного виробництвом негативного впливу на навколишнє середовище. Фінансування цих заходів здійснюється за рахунок коштів підприємства. Підприємство відповідає за раціональне використання усіх природних ресурсів і відшкодовує витрати на відновлення та охорону природних ресурсів.

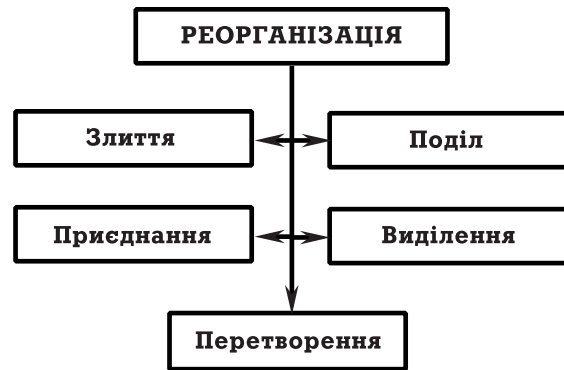
Більш детальні консультації з питань ліцензування підприємницької діяльності можна отримати в регіональних представництвах Ліцензійної палати України.

6 Проблеми ліквідації підприємства. Процедура банкрутства

Припинення діяльності підприємств в Україні відповідно до законодавства відбувається двома способами:

- шляхом реорганізації;
- шляхом ліквідації.

Суттєвою відмінністю між способами припинення діяльності підприємств є те, що в процесі ліквідації підприємство припиняє свою діяльність як юридична особа без правонаступництва, а в процесі реорганізації, хоч і має місце припинення діяльності як юридичної особи, але її справи переходять до іншої юридичної особи в порядку правонаступництва.

У разі *злиття* одного підприємства з іншим усі майнові права та обов'язки кожного з цих підприємств переходять до підприємства, що виникло в результаті злиття.

При *приєднанні* одного підприємства до іншого, до останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєданого підприємства.

У разі *поділу* підприємства, до нових підприємств, які виникли в результаті цього поділу, переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованого підприємства.

При *виділенні* з підприємства одного або кількох нових підприємств, до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованого підприємства.

Поділ чи відокремлення можуть здійснюватися відповідно до чинного законодавства у випадках та за умов:

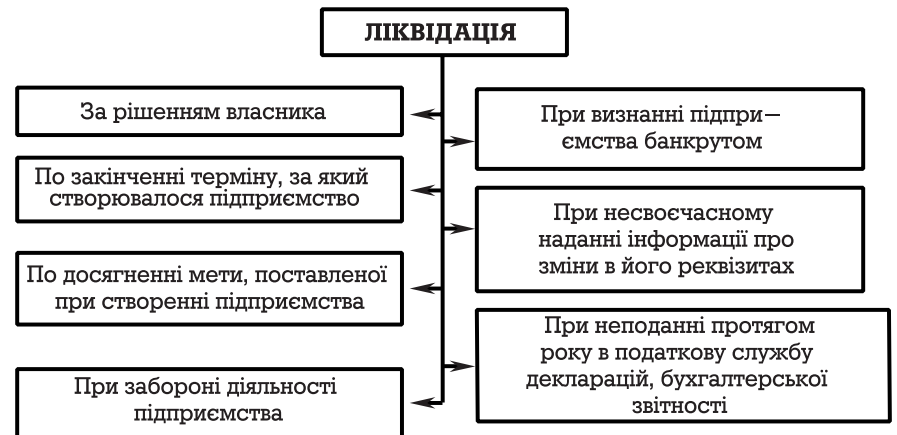
а) створення на базі підприємств та об'єднань, що не узгодили свій статус з чинним законодавством, кількох нових господарюючих суб'єктів або відокремлення від підприємств та об'єднань структурних підрозділів — за рішенням органу, уповноваженого розпоряджатися державним майном;

б) виходу підприємств зі складу добровільних об'єднань згідно зі статутом об'єднання.

Ініціатор поділу чи відокремлення звертається з відповідним поданням до органу, уповноваженого розпоряджатися майном об'єкта поділу чи відокремлення. До подання додається організаційне та техніко-економічне обґрунтування доцільності поділу чи відокремлення.

При *перетворенні* одного підприємства на інше до підприємства, яке щойно виникло, переходять усі майнові права і обов'язки колишнього підприємства.

Ліквідація підприємства здійснюється згідно з законодавством України, а саме законів України "Про підприємства в Україні", "Про підприємництво" та "Про господарські товариства".

Для ліквідації підприємства *за рішенням власника* потрібно подати наступні документи:

- 1) заява власника;
- 2) рішення власника (наказ або протокол зборів) про ліквідацію та про створення ліквідаційної комісії;
- 3) ліквідаційний баланс з відмітками аудитора та додатками, що підтверджують:

- погашення претензій кредиторів з копіями повідомлення про ліквідацію;
- стягнення дебіторської заборгованості чи посилення про неможливість такого;
- довідка суду чи арбітражного суду про ненадходження претензій кредиторів, якщо вони були незадоволені ліквідаційною комісією;
- капіталізація погодинних платежів або довідка про відсутність за період діяльності підприємства фактів каліцтва чи смерті працівників.

4) довідки:

- з банку про закриття розрахункового рахунку;
- з податкової інспекції про відсутність заборгованості;
- з пенсійного фонду про відсутність заборгованості;
- з архіву про здачу документів;
- з ВВС про здачу печатки і штампів;

5) установчі документи (статут, установчий договір, зміни і доповнення, витяг з рішення про реєстрацію, свідоцтво, ліцензії, сертифікати);

6) повідомлення в друкованих засобах масової інформації про ліквідацію товариства;

7) акт ліквідаційної комісії.

Печатки і штампи здаються в останню чергу.

Приватні підприємці для ліквідації подають документи, зазначені в п.п. 1, 4.

Однією з найрозповсюдженіших підстав ліквідації підприємств на сьогоднішній день є банкрутство. Й оскільки процес ліквідації при банкрутстві має деякі особливості, розглянемо його більш детально.

Банкрутство є результатом кризового фінансового стану підприємства, за якого підприємство проходить шлях від тимчасової до стійкої неспроможності задовольняти вимоги кредиторів.

В країнах Західної Європи, США, де законодавство про банкрутство діє й удосконалюється десятиріччями, поняття "неплатоспроможність" ототожнюється з терміном "банкрутство".

У вітчизняному механізмі банкрутства оцінка і визнання неплатоспроможності є процедурою попередньою, майже автоматичною. Наслідки ж цієї процедури можуть бути важкими для підприємства: при визнанні його неплатоспроможним підприємство попадає в "чорні списки" — реєстр неплатоспроможних підприємств — з усіма наслідками: падіння репутації, втрата партнерів, неможливість отримати кредити, зміна директора.

Закон України "Про банкрутство" дає наступне визначення цього поняття:

Банкрутство — визнана арбітражним судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом здійснюється виключно арбітражним судом за заявою кредитора, самого боржника, органів державної податкової служби або державної контрольно-ревізійної служби. При цьому кредитор має право звернутися із заявою до арбітражного суду у випадку, якщо боржник не здатен виконати претензії протягом місяця.

Арбітражний суд визнає боржника банкрутом у разі відсутності пропозицій щодо проведення санації або незгоди кредиторів з умовами проведення санації боржника.

Санація — система заходів, що здійснюються під час провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією зобов'язаний подати комітету кредиторів для схвалення план санації боржника.

План санації повинен містити заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, умови участі інвесторів, за їхньої наявності, у повному або частковому задоволенні вимог кредиторів, зокрема шляхом переведення боргу (частини боргу) на інвестора, строк та черговість виплати боржником або інвестором боргу кредиторам та умови відповідальності інвестора за невиконання взятих згідно з планом санації зобов'язань.

План санації повинен передбачати строк відновлення платоспроможності боржника. Платоспроможність вважається відновленою за відсутності ознак банкрутства, визначених законом.

Заходами щодо відновлення платоспроможності боржника, які містяться в плані санації, можуть бути:

- реструктуризація підприємства;
- перепрофілювання виробництва;
- закриття нерентабельних виробництв;
- відстрочка та (або) розстрочка платежів або прощення (списання) частини боргів, про що укладається угода;
- ліквідація дебіторської заборгованості;
- продаж частини майна боржника;
- зобов'язання інвестора про погашення боргу (частини боргу) боржника, зокрема шляхом переведення на нього боргу (частини боргу) та його відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань;
- виконання зобов'язань боржника власником майна боржника та його відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань;
- продаж майна боржника як цілісного майнового комплексу (для недержавних підприємств);
- одержання кредиту для виплати вихідної допомоги працівникам боржника, які звільняються згідно з планом санації;
- звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі реалізації плану санації. Вихідна допомога в такому разі виплачується за рахунок інвестора, а за його відсутності — за рахунок реалізації майна боржника або за рахунок кредиту, одержаного для цього;
- інші способи відновлення платоспроможності боржника.

Про визнання боржника банкрутом арбітражний суд приймає постанову. У постанові визначаються ліквідатори з числа представників зборів кредиторів, банків, фінансових органів. На ліквідаторів покладаються обов'язки проведення процедури задоволення вимог кредиторів.

З дня прийняття арбітражним судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури:

- підприємницька діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції в разі можливості її продажу;
- строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута та зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) вважається таким, що настав;
- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій по всіх видах заборгованості банкрута;

- відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;

- скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;
- вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури;
- виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і порядку, передбаченому Законом України "Про банкрутство".

Ліквідація підприємства здійснюється відповідно до Закону України "Про підприємства в Україні" ліквідаційною комісією, яка утворюється власником або уповноваженим ним органом. Передбачено, що власник, суд, арбітражний суд або орган, уповноважений створювати підприємства, який прийняв рішення про ліквідацію підприємства, встановлює порядок і строки проведення ліквідації, а також строк для заяви претензій кредиторам.

Претензії кредиторів до підприємства, що ліквідується, задовольняються з майна цього підприємства.

Розрахунки з кредиторами проводяться з урахуванням наступних принципів:

- Претензії кредиторів до підприємства, що ліквідується, задовольняються з майна цього підприємства (при цьому борги перед бюджетами задовольняються в першочерговому порядку).
- Претензії, виявлені та заявлені після закінчення строку, встановленого для їхньої заяви, задовольняються з майна підприємства, що залишилось після задоволення першочергових претензій та претензій, заявлених у встановлений строк.
- Претензії, не задоволені за браком майна, вважаються погашеними.
- У разі ліквідації підприємства вклад члена трудового колективу видається йому в грошовій формі або цінними паперами після задоволення претензій кредиторів.
- Майно, що залишилось після задоволення претензій кредиторів і членів трудового колективу, використовується за вказівкою власника.

Кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому цією статтею, в такій послідовності:

- 1) у **першу** чергу задовольняються:
- вимоги, забезпечені заставою;
 - виплата вихідної допомоги звільненим працівникам банкрута, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого для цього;
 - витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в арбітражному суді та роботою ліквідаційної комісії;
 - витрати арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), пов'язані з утриманням і збереженням майнових активів банкрута;
 - витрати кредиторів на проведення аудиту, якщо аудит проводився за рішенням арбітражного суду за рахунок їхніх коштів;
 - витрати на оплату праці арбітражних керуючих (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора);

2) задовольняються вимоги, що виникли із зобов'язань банкрута перед працівниками підприємства – банкрута;

3) задовольняються вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);

4) задовольняються вимоги кредиторів, не забезпечені заставою, у тому числі й вимоги кредиторів, що виникли із зобов'язань у процедурі розпорядження майном боржника чи в процедурі санації боржника;

5) задовольняються вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду підприємства;

6) задовольняються інші вимоги.

При цьому вимоги кожного наступного пункту задовольняються після повного задоволення вимог попереднього.

Якщо майна банкрута вистачило, щоб задовольнити усі вимоги кредиторів, він вважається вільним від боргів і продовжує свою підприємницьку діяльність. Арбітражний суд може винести ухвалу про реорганізацію (ліквідацію) юридичної особи, що звільнилася від боргів, тільки у випадках, коли в неї залишилось майнових активів менше, ніж вимагається для її функціонування згідно з чинним законодавством, або клопотанням власників її майна.

Боржник може звернутися до арбітражного суду з власної ініціативи в разі його фінансової неспроможності або загрози такої неспроможності проведенню реструктуризації на підприємстві.

Переваги ініціативи боржника:

- Люди, які знають бізнес, краще проводять реструктуризацію.

- Керівники та власники мотивуються прагненням зберегти робочі місця та інтереси.

- Боржники подають клопотання, коли шанси на успіх реструктуризації вищі.

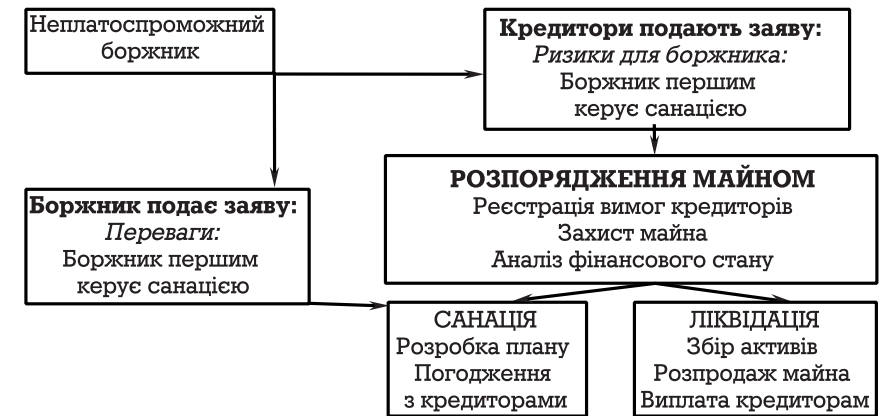
- Адміністративні витрати менші.

До заяви боржника додаються:

- список його кредиторів і боржників;

- бухгалтерський баланс та інша інформація про його фінансове і майнове становище.

Достовірність та повнота бухгалтерського балансу та іншої інформації про фінансове і майнове становище боржника повинні бути аудитором (аудиторською фірмою) незалежно від підстав, за якими порушено справу.

Не завжди процедура банкрутства є негативною для підприємства. У ситуації, коли підприємство з власної ініціативи приймає рішення пройти через банкрутство, воно має більше шансів запобігти повній ліквідації, відновити фінансове та економічне становище і повністю або частково задовольнити вимоги кредиторів.

Це можна здійснити:

- засобами кредитів;

- шляхом реструктуризації підприємства, його боргів та/або капіталу;

- шляхом зміни організаційної, юридичної та виробничої структури боржника.

Мета реструктуризації — змінити внутрішню структуру системи

таким чином, щоб підвищити життєздатність системи або сприяти її перетворенню, у тому числі через створення на її основі нових систем, для підвищення життєздатності системи в сучасних умовах.

Реструктуризація не самоціль, а засіб руху шляхом перетворення з урахуванням норм, вимог, законів і правил ринкової економіки. У силу цього, реструктуризацію не можна розглядати як модний неологізм або як те, що раніше визначали поняттями реорганізація, реконструкція, поліпшення, удосконалювання тощо.

Потрібно відзначити, що англійське "structure" — не тільки власне "структура", але й лад, устрій. Тому "реструктуризація" — зміна структури, ладу, устрою.

Поняття реструктуризація виникло не випадково, воно несе на собі нове значне навантаження практичних дій по перетворенню системи, по формуванню макро- і мікроекономічних систем відповідно до реалій ринкових відносин. Реструктуризація — лише один із найважливіших засобів створення на основі структурних перетворень нових підприємницько-господарських систем. Було б неправильно реструктуризацію розуміти (а саме так її розуміють деякі керівники) тільки як зменшення чисельності підрозділів. Суть децю в іншому — створити конкурентоспроможне виробництво, отже, підійти до найбільш оптимальної для даного часу структури виробництва.

Реструктуризація підприємства — це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів.

Розрізняють такі форми реструктуризації:

- короткострокову (пасивну);
- довгострокову (активну).

У свою чергу, короткострокова реструктуризація складається з правової і фінансової складових.

Мета правової реструктуризації — вирішення питань взаємовідносин "підприємство-держава", у тому числі трансформація державних підприємств у приватні; нового перерозподілу влади (обов'язків і відповідальності за кінцевий результат діяльності підприємства).

Суть полягає в тому, що правова реструктуризація включає нові механізми взаємодії власників, розпорядження і спадкування власності.

Мета фінансової реструктуризації — гарантувати стабілізацію підприємств у недалекій перспективі.

Методи і способи фінансової реструктуризації полягають у:

- адаптації звітності до загальноприйнятих у світі стандартів, наприклад, шляхом зміни структури балансу;
- напрямках господарської діяльності (від диверсифікації до повної ліквідації збиткових об'єктів господарювання або їхніх частин), наприклад, шляхом деінвестування, продажу, звільнення робітників тощо.

Швидка реструктуризація не передбачає організаційні (у тому числі управлінські), товарно-ринкові й інвестиційні складові перетворень. Вирішення цих питань можливе лише при довгостроковій реструктуризації, що базується на реформуванні стратегічних напрямів економіки країни.

Організаційні реформи як складова частина довгострокової реструктуризації передбачають перебудову підприємства для виробництва нових товарів (навіть до переходу в іншу галузь) і, природно, використання нових ринків.

По деяких розрахунках тільки 10–20% підприємств самостійно виживуть в умовах переходу до ринкової економіки, інші потребують допомоги в тій або іншій мірі.

Процес реструктуризації відбувається одночасно в декількох вимірах:

- політика обмеженого бюджету підприємства (скорочення робочих місць, скорочення заробітної плати, закриття підприємств);
- стратегічна перебудова виробничого процесу (переорієнтування на експорт, зміни в асортименті, перебудова в управлінні);
- поглиблення реструктуризації, тобто залучення нових якісних інвестицій.

Процес реструктуризації в нормальних умовах розвитку підприємства йде постійно, але поступово, внаслідок зміни асортименту, технології, структури виробництва, ринків, управління (як окремих структур підприємства, так і всього підприємства в цілому). Реструктуризація потребує додаткового інвестування засобів, а значить, необхідний стратегічний план (програма) з обґрунтуванням обсягу додаткових засобів. Ним може виступати інвестиційний проект (бізнес-план), тобто документально підтвержене фахове обґрунтування напрямів і способів розвитку підприємства.

7 Деякі питання юридичної відповідальності підприємців і захисту їхніх прав

Як відомо, держава проголосила свободу підприємницької діяльності. Але ця свобода, природно, не безмежна. Існують визначені правові рамки, установлені державою, у яких може проводитися підприємницька діяльність. Для того, щоб відстежувати дотримання підприємцями встановлених нормативних правил, існує більше 30—і державних контролюючих органів.

Ці органи наділені великими повноваженнями. Процедура ж проведення перевірок, періодичність і тривалість перевірок, відповідальність посадових осіб контролюючих органів визначені недостатньо чітко, що створює чимало проблем для підприємців.

Відповідно до Указу Президента №817 від 23 липня 1998 р. "Про заходи для дерегуляції підприємницької діяльності" планові документальні перевірки проводяться не частіше одного разу на рік. Але цей порядок стосується тільки податкових, митних і контрольно-ревізійних органів. Санепіднагляд, пожежники, Держстандарт та інші піддію цього Указу не підпадають.

Про дату планової перевірки суб'єкт, якого перевіряють, повинен бути повідомлений за 10 днів.

Тривалість перевірки не повинна перевищувати 30 днів, а для СПД із річним прибутком більш ніж 20 млн. грн. — вони можуть бути і більшою тривалості (постанова КМУ №112—99 р.)

Здавалося б, ці правила захищають підприємців від зайвих перевірок. Але, крім планових, Указ передбачає і позапланові перевірки.

Позапланові перевірки можуть проводитися, наприклад, якщо СПД протягом трьох днів не дав відповідь на запит перевіряючого органу або якщо звітні документи подані не вчасно чи містять недостовірні дані, виявлені порушення в ході зустрічних перевірок тощо.

А це означає, що на практиці перевірки можуть проводитися скільки завгодно разів, що може порушувати нормальний ритм роботи підприємства.

Указ Президента від 23 липня 1998 р. передбачає, що ведення СПД журналу обліку відвідування перевіряючих, у яких останні повинні розписуватися, відмова від підпису є підставою для недопущення до перевірки (форма журналу затверджена наказом Комітету з питань розвитку підприємництва №18 від 10 серпня 1998 р.)

За даними цього Комітету, введення журналу скоротило кількість перевірок на 50%.

Частіше за все підприємцям припадає стикатися з перевітками з боку податкових органів. Їхня діяльність регламентована Законом України "Про державну податкову службу" у ред. від 5 лютого 1998 р.

Як ви вже довідалися, планові перевірки можуть проводитися не частіше одного разу на рік. Це правило продубльоване наказом ДПА №356 від 25 вересня 1997 р. Але податкові органи можуть проводити так звані оперативні (позапланові) перевірки. Порядок їхнього проведення визначений розпорядженням ДПА №272—р від 25 вересня 1998 р. До них відносяться перевірки: використання ЕККА, ТКК, грошових документів при розрахунках із споживачами, лімітів готівки в касі, ліцензій, патентів, акцизних марок, обстеження помешкань, що використуються як юридичні адреси або для одержання прибутків, а також з інших питань податкового законодавства, що виникають у ході перевірки.

Як поводитися при появі податкових інспекторів на підприємстві? Це залежить від виду перевірки — планова документальна або оперативна.

Якщо планова, то:

- СПД повинен бути попереджений про неї за 10 днів;

- треба попросити пред'явити службові посвідчення і посвідчення на перевірку (у кожного перевіряючого), що передбачено розпорядженням ДПА №89 від 20 травня 1997 р. У посвідченні вказується посада і прізвище інспектора, об'єкт перевірки або їхній перелік, або територія, на якій проводиться перевірка, термін дії посвідчення. Без такого посвідчення ніякі перевірки проводитися не можуть;

- попросити розписатися в книзі обліку перевіряючих. Відмова від розпису є підставою для відмови в перевірці.

До речі, тільки з'явиться будь-який перевіряючий із будь-якого контролюючого органу, спершу треба просити пред'явити службове посвідчення, тому що нерідко замість перевіряючих можуть діяти різного роду шахраї. Так, протягом шести місяців 1998 р. у різні торговельні точки Харківського району м. Києва з метою перевірки приходила жінка середнього віку, представляючись інспектором санепідстанції. Виявляючи ті чи інші порушення, вона давала зрозуміти, що може улагодити питання і без складання офіційного акта, якщо така "м'якість" з її боку буде належним чином оцінена. Вона встигла "оформити" у такий спосіб декілька десятків магазинів. Гастролі цієї дами були перервані тільки після того, коли в одному з магазинів у неї попросили службове посвідчення.

Якщо оперативна, то:

- вона, як правило, починається зненацька, шляхом фіксації перевіряючим факту купівлі покупцем товару або з негласної контрольної закупівлі;

- посадова особа СПД сповіщається про перевірку відразу після передачі товару, проведення розрахунку і видачі чеку, іншого документа;

- при раптових перевірках пред'явлення посвідчень і розписування в книзі обліку, природно, робляться після перевірки;

- оперативні перевірки проводяться тільки в присутності матеріально відповідальної особи та не менше, ніж двома перевіряючими.

У ході перевірок податкові органи мають право:

- обстежувати помешкання підприємств і помешкання громадян, що використовуються як юридична адреса або для одержання прибутків;

- перевіряти на підприємствах і в громадян документи, пов'язані зі сплатою податків, ліцензії, патенти, а також одержувати копії документів; входити в будь-які інформаційні системи, у т.ч. комп'ютерні;

- перевіряти посвідчення особи посадових осіб і громадян;

- одержувати в письмовій формі від посадових осіб і громадян пояснення з питань, що виникають у ході перевірки;

- викликати посадових осіб і громадян для дачі пояснень з питань сплати податків. Виклик здійснюється через акт про перевірку (там є графа про дату виклику) або шляхом направлення рекомендованим листом повідомлень із зазначенням часу запрошення;

- вилучати в підприємств документи, що свідчать про порушення податкового законодавства, а в громадян-підприємців — свідоцтво про реєстрацію і ліцензію у випадку порушення ними порядку заняття підприємницькою діяльністю (п. 6, ст. 11 Закону України "Про державну податкову службу"). Порядок вилучення викладений в Інструкції, затвердженій листом Мініфіну №7 від 19 травня 1992 р. Вилучення здійснюється перевіряючим на місці на підставі письмової постанови, що оформляється на бланку суворої звітності (постанова повинна бути затверджена керівником органу протягом трьох днів). Вилучення проводиться в присутності службових осіб підприємства або громадян, у яких проводиться вилучення. Вилучені документи вносяться в опис, а саме вилучення оформляється протоколом, копія якого вручається СПД. З дозволу перевіряючого з документів можуть бути зняті копії. У випадках відмови від добровільної видачі документа вилучення здійснюється примусово з притягненням міліції;

- одержувати від підприємств, банків (включаючи НБУ) відомості

про отримані прибутки, витрати, відкриття і закриття рахунків, рух коштів на них (але тільки на підставі разових запитів, що носять індивідуальний характер, Закон України "Про систему оподаткування");

- припиняти операції на рахунках СПД (п. 5, ст. 11 Закону "Про державну податкову службу"). Детально цей порядок викладений у Положенні про призупинення операцій платників податків на рахунках в установах банків, інших фінансово-кредитних установах, затвердженому наказом ДПА №191 від 23 вересня 1998 р.

Ця санкція застосовується у випадках:

- відмови в проведенні перевірок, у т.ч. ЕККА;

- недопуску інспекторів у помешкання;

- ненадання документів, у т.ч. свідоцтв, ліцензій, патентів;

- порушення порядку реєстрації в податковому органі як платника податків та інших випадках;

- стягувати пеню за невчасну сплату податків. Розмір пені — 120% річних від дисконтної ставки НБУ (Декрет КМ "Про стягнення не внесених своєчасно податків і податкових платежів" від 21 січня 1993 р. та Інструкція Мініфіну "Про особливості застосування Декрету від 21 січня 1993 р.", затверджена наказом №84 від 2 жовтня 1993 р.). Пеня стягується за увесь час заборгованості, терміну давності щодо пені немає;

- накладати фінансові санкції на підприємства і громадян-підприємців.

- накладати адміністративні штрафи на посадових осіб підприємств та індивідуальних підприємців. Але треба мати на увазі, що самі перевіряючі не можуть накладати на СПД якісь стягнення. Це вправі зробити тільки керівники перевіряючого органу на підставі матеріалів перевірки.

Відповідно до наказу ДПА №28 від 20 квітня 1995 р. і розпорядження №272 від 25 вересня 1998 р., усі перевірки (у т.ч. оперативні) повинні оформлятися актами. Акти складаються в двох примірниках і підписуються перевіряючим і матеріально відповідальною особою СПД. Другий примірник акта передається СПД. Від підпису акта відмовлятися не слід, тому що про відмову теж складається акт. Акт краще підписати й у письмовому вигляді оформити свою незгоду з результатами перевірки і дати свої пояснення (ч. 5, п. 2 Розпорядження №272—98 р.).

Санкції накладаються тільки на підставі рішення керівника органу (рішення про застосування фінансових санкцій, розпорядження про призупинення операцій по рахунках, інкасове розпорядження (до-ручення) про стягнення коштів, постанова в справі про адміністративне

правопорушення). Перший примірник рішення повинен направлятися керівнику органа, який перевіряється.

Якщо підприємець не згоден з рішенням податкового органа, то його можна оскаржити або у вищій інстанції податкового органа, або в суді.

Скаргу можна направити:

а) через орган, що прийняв рішення про санкції, хоча сама скарга адресується на ім'я керівника вищого органа. У цьому випадку скарга реєструється в первинному органі та протягом 3-х днів разом із необхідними документами (акт перевірки, рішення про застосування фінансових санкцій тощо) направляється до інстанції. Але скаргу краще направляти відразу у вищу інстанцію. Її можна передати особисто або поштою (рекомендованим листом із повідомленням);

б) безпосередньо у вищий орган. До неї додається копія рішення й інші документи, які є в скаржника (усі документи в копіях). Рішення за скаргою повинно бути прийняте протягом місяця з дня її надходження. На жаль, у Положенні не зазначено, в який термін після ухвалення рішення воно повинно бути надіслане скаржнику.

Особа, що подала скаргу на рішення податкового органа, має право:

- ознайомитися з матеріалами перевірки;
- надати додаткові матеріали або наполягати на їхньому запиті адміністрацією;
- бути присутньою при розгляді скарги;
- користуватися послугами адвоката або уповноваженого представника (оформивши дане повноваження у встановленому порядку);
- одержати письмову відповідь про результати розгляду скарги;
- вимагати відшкодування збитків, якщо вони є результатом неправомірних дій.

Якщо особа не задоволена рішенням по скарзі, вона може звернутися до суду. Подача скарги в суд припиняє виконання оскаржуваного акта.

До речі, деякі підприємці вважають, що оскаржити дії податкових органів через суд — малоперспективна справа. Це помилкове твердження. До 60% позовів до податкових органів вирішуються судами на користь позивачів.

Як приклад можна навести такий випадок.

Індивідуальний підприємець Валентина Алексеєнко займалася

торгівлею на київському оптово-роздрібному ринку "Привокзальний", де орендувала контейнер і сплачувала ринковий збір.

За вимогою податкового органа вона придбала ще й торговий патент. Через сім місяців податківці застосували до неї економічні санкції за порушення порядку використання патенту в розмірі 3532 грн. і призупинили її підприємницьку діяльність.

Коли підприємець стала розбиратися, то з'ясувалося, що вона не повинна була купувати патент, тому що сплачувала ринковий збір. За ці сім місяців В.Алексеєнко виплатила за патент 2000 грн. Жінка звернулася в арбітражний суд, який визнав дії податківців незаконними і зобов'язав їх повернути позивачці вартість торгового патенту за 7 місяців (2000 грн.).

Після цього Алексеєнко звернулася в суд із позовом про відшкодування моральної шкоди (3532 грн.). Суд (суддя Лариса Прокопенко) задовольнив позов, хоча і зменшив його до 800 грн. Мотивація — рішення податкової інспекції змусило позивачку припинити свою діяльність, займатися оскарженням у різних інстанціях, шукати кошти на сплату фінансових санкцій і підтримку сім'ї.

У Києві це перший випадок стягнення морального збитку з податкових органів.

Порядок звертань до арбітражних судів

Дуже часто підприємцям доводиться стикатися з порушенням або невиконанням договірних зобов'язань з боку партнерів. У таких випадках треба мати на увазі, що всі суперечки між СПД вирішуються тільки в арбітражних судах відповідно до арбітражного процесуального кодексу (АПК). Якщо хоча б одною стороною суперечки є фізична особа (не СПД), то така суперечка розглядається не в арбітражному суді, а в суді загальної юрисдикції.

Але в суд можна звертатися тільки після подачі контрагенту письмової претензії, тобто вимоги добровільно усунути порушення договору (доарбітражне врегулювання).

Термін пред'явлення претензії законом не встановлений.

Виняток: претензії до транспортних організацій:

- з питань перевезень — 6 міс.;
- по сплаті штрафів — 45 днів.

Претензія повинна містити ряд обов'язкових реквізитів, що перераховані в ст. 6 АПК. Недотримання цієї вимоги — привід для затягування справи.

Факт подачі претензії повинен бути підтверджений судом, тому її треба направити рекомендованим листом або вручити під розписку (за

роз'ясненням ПВАСУ від 25 лютого 1992 р., претензію можна передати по телеграфу, факсу. Доказом є виписка з журналу, завірена позивачем). Термін розгляду претензії — один місяць з дня її одержання. За порушення термінів відповіді на претензію суд може стягнути штраф — 2% від суми претензії. Якщо через 30 днів відповіді не буде або вона не задовольняє сторону, то потерпіла сторона може звернутися до суду з позовом (позовною заявою). З моменту звертання до суду сторони називаються позивачем і відповідачем. Копія позову направляється відповідачу (у тому ж порядку, що і претензія).

До позову додаються:

- квитанція про сплату держмита. Її розмір визначається Декретом Кабміну від 21 січня 1993 р. Для позовів про стягнення грошових сум мито складає 5% від суми позову;
- квитанція (або другий примірник з підписом відповідача) про відправлення претензії і копії позову;
- документи, що підтверджують позовні вимоги.

Суд, отримавши позов, порушує справу і повідомляє про це позивача і відповідача. Отримавши повідомлення, відповідач повинен протягом трьох днів направити в суд відзив на позов, а позивачу — копію відзиву.

Суперечка повинна бути вирішена судом протягом двох місяців із дня одержання позову.

Представляти підприємство в суді може:

- директор або його заступник (їхні повноваження підтверджуються службовими посвідченнями);
- представник підприємства (його повноваження підтверджується дорученням підприємства, що завіряється підписом керівника і печаткою).

Якщо ви не згодні з рішенням суду, то маєте право подати заяву голові арбітражного суду про перевірку рішення в порядку нагляду. Якщо ви не згодні з цим рішенням, то можете подати заяву про перевірку рішення в порядку нагляду в арбітражну колегію ВАСУ.

При виникненні суперечки стосовно зовнішньоекономічних договорів сторони можуть звернутися в міжнародний комерційний арбітражний суд при торгово-промисловій палаті України. Порядок звертання визначений Регламентом Міжнародного комерційного арбітражного суду.

8 Українська Консалтингова Мережа

Українська Консалтингова Мережа, створена за допомогою Міжнародної Фінансової Корпорації (члена групи Світового банку), є найбільшою незалежною мережею малих консалтингових компаній в Україні. До складу УКМ входять 11 консалтингових компаній, відкритих протягом останніх п'яти років, кожна з яких відрізняють власні географічні та професійні особливості.

Завданням УКМ є сприяння зростанню та розвитку українських компаній шляхом забезпечення високоякісним та недорогим навчанням в різних сферах управління бізнесом, спеціалізованих консультаційних послуг та виконання консалтингових проектів для підприємств, через слугування основним джерелом ділової інформації, а також допомогу клієнтам залучити фінансування. Мережа Бізнес-центрів готова допомогти вам покращити ваш бізнес, незалежно від розміру, профілю чи місцезнаходження підприємства.

Консалтингові послуги

Бізнес-планування, інвестиційне проектування, маркетинг:

- розробка бізнес-планів;
- розробка інвестиційних проектів;
- маркетингові дослідження;
- маркетинговий аудит бізнес-планів, стратегічних і тактичних маркетингових планів підприємств;
- розробка економічного обґрунтування інноваційних проектів (технічних, виробничих, впроваджувальних тощо);
- моніторинг цін.

Фінансовий аналіз, бухгалтерський облік:

- аналіз фінансової діяльності підприємства та прогнозування його фінансового стану на основі комп'ютерного моделювання;
- ведення бухгалтерії та звітності в стандарті GAAP (для СП та представництв іноземних фірм);
- облік витрат;
- розробка бюджету підприємства.

Реклама та зв'язки з громадськістю (PR):

- планування і розробка рекламних кампаній, авторських рекламних продуктів, маркетингових стратегій;

- консультації по складанню PR та формуванню сприятливого іміджу підприємства;
- аналіз ефективності реклами;
- моніторинг засобів масової інформації;
- медіапланування.

Менеджмент:

- розробка статутних документів та консультативна допомога при реєстрації підприємств;
- розробка та оптимізація організаційних структур підприємств;
- розробка системи внутрішніх організаційно-розпорядчих документів та посадових інструкцій;
- тестування та аналіз психологічної сумісності персоналу підприємства.

Інші послуги:

- підбір та підготовка кадрів для підприємств;
- складання аналітичних оглядів з питань бізнесу;
- організаційна підтримка потенційних інвесторів, допомога кваліфікованого перекладача при веденні ділових переговорів.

Навчальні курси та семінари

Тренінг-курси з підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів підприємств:

- розробка бізнес-планів;
- фінансове управління підприємством;
- розробка бюджету підприємства;
- ринкові дослідження: проблеми, методи проведення;
- управління персоналом, навчання, система заохочень.

Тематичні семінари з розвитку бізнесу:

- засоби маркетингу для малого підприємства;
- нормативні основи підприємництва;
- реклама в системі маркетингу: теорія та практика;
- творчий процес у сучасній рекламі;
- мистецтво успішного продажу;
- лізинг: економічні основи;
- ризик: його оцінка та управління;
- аналіз беззбитковості.

Інформаційно-пошукові послуги з використанням баз даних:

- незалежних виробників товарів та послуг СНД (80 000 підприємств);
- компаній США та Канади "Tomas Register" (580 000 компаній);
- компаній Західної Європи "Yellow Peges Europe" (50 000 компаній);
- мережі Internet;
- про зарубіжні кредитні лінії в Україні, програми технічної допомоги МФК та інші міжнародні організації;
- про законодавство, оподаткування;
- інформація про лізингодавців і лізингову діяльність в Україні.

Інформація для контактів з Бізнес-центрами Української Консалтингової Мережі

Започатковано Проектом сприяння підприємництву в Україні МФК за фінансової підтримки Агентства Міжнародного Розвитку США та Британського Фонду "Ноу-Хау"

1. м. Вінниця,

Хмельницьке шосе, 25, будинок ЦНТІ, 7-й поверх
 тел.: (0432) 52-3012 *Тетяна Антонова*
 e-mail: ifcvinn@sovamua.com

2. м. Дніпропетровськ,

пр. К.Маркса, 19, Національна Гірнична Академія України,
 корпус 4, 3-й поверх
 тел.: (0562) 46-8080 *Олександр Кондрашов*
 e-mail: ifc@ifc.dp.ua

3. м. Житомир,

вул. Перемоги, 54
 тел.: (0412) 20-8566, 25-8336 *Валерій Іванов*
 e-mail: ivaleo@zt.ukrtel.net

4. м. Луганськ,

пл. Героїв Великої Вітчизняної війни, 9, кімн. 321-322
 тел.: (0642) 53-8501 *Олена Іщенко*
 e-mail: vivalugansk@cci.lg.ua

5. м. Маріуполь,
вул. Кронштадтська, 11
тел.: (0629) 37–6038, 37–2059 *Володимир Лебедев*
e-mail: lebedev@anet.donetsk.ua

6. м. Сімферополь,
вул. Ялтинська, 20
тел.: (0652) 51–6484, 24–8182 *Володимир Кудашев*
e-mail: adm@bconsult.crimea-ua.com

7. м. Суми,
вул. Красногвардійська, 13, інститут «Укрхімпроект»
тел.: (0542) 27–1185 *Олег Денисенко*
e-mail: bcenter@ifc.sumy.ua

8. м. Хмельницький,
вул. Гагаріна, 3
тел.: (0382) 79–5981 *Володимир Ченаш*
e-mail: vchenash@infocom.km.ua

9. м. Черкаси,
вул. Смілянська, 78
тел.: (0472) 47–0075 *Анатолій Рекурн*
e-mail: asim@majar.com

10. м. Чернівці,
вул. О.Кобилянської, 20
тел.: (0372) 58–5572, 58–5573 *Марія Порчук*
e-mail: consult@bizcenter.cv.ua

11. м. Чернігів,
вул. Леніна, 51
тел.: (0462) 10–1866, 10–1867 *Костянтин Іванов*
e-mail: ifc@ifc.cn.ua

Список використаної літератури:

1. Конституція України
2. Закон України "Про підприємництво" від 7 лютого 1991 р.
3. Закон України "Про підприємства" від 27 березня 1991 р.
4. Закон України "Про об'єднання громадян" від 16 червня 1992 р.
5. Закон України "Про власність" від 7 лютого 1991 р.
6. Закон України "Про податок на додану вартість" від 3 квітня 1997 р.
7. Закон України "Про господарські товариства" від 19 вересня 1991 р.
8. Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів" від 30 жовтня 1996 р.
9. Закон України "Про цінні папери та фондову біржу" від 18 червня 1991 р.
10. Закон України "Про державну податкову службу" від 5 лютого 1998 р.
11. Декрет Кабінету Міністрів України "Про податок на промисел" від 17 березня 1993 р.
12. Декрет Кабінету Міністрів України "Про прибутковий податок з громадян" від 26 грудня 1992 р.
13. Декрет Кабінету Міністрів України "Про місцеві податки і збори" від 20 квітня 1993 р.
14. Декрет Кабінету Міністрів України "Про довірчі товариства" від 17 березня 1993 р.
15. Декрет Кабінету Міністрів України "Про стягнення не внесених своєчасно податків і податкових платежів" від 21 січня 1993 р.
16. Цивільний кодекс України.
17. Кодекс законів про працю України.
18. Кримінальний кодекс України.
19. Арбітражний процесуальний кодекс України.
20. Указ Президента України "Про державну підтримку підприємництва" від 12 травня 1998 р.
21. Указ Президента України "Про спрощену систему оподаткування, облік і звітність суб'єктів малого підприємництва" від 28 червня 1999 р.
22. Указ Президента України "Про заходи дерегуляції підприємницької діяльності" від 23 липня 1998 р.
23. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності" №740 від 25 травня 1998 р.
24. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про порядок ліцензування підприємницької діяльності" №1020 від 3 липня 1998 р.
25. Постанова Кабінету Міністрів України "Про розміри та порядок

- ження певних видів підприємницької діяльності" №4 від 25 січня 1999 р.
26. Постанова Кабінету Міністрів України "Про проведення планових перевірок" №112 від 29 січня 1999 р.
27. Наказ Державної Комісії з цінних паперів та фондового ринку №58 від 1 квітня 1996 р. "Про затвердження положення про порядок ведення реєстрів власних іменних паперів"
28. Інструкція МВС України №643 від 18 жовтня 1993 р. "Про процедуру видачі дозволу на виготовлення печатки і штампа"
29. Інструкція "Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті", затверджена Постановою НБУ № 527 від 18 грудня 1998 р.
30. Наказ Державного Комітету з питань підприємництва "Про затвердження Форми журналу відвідання суб'єктів підприємницької діяльності контролюючими органами" (Журнал реєстрації перевірок) № 18 від 10 серпня 1998 р.